

EN GOD HISTORIE?

Det meste af det jeg ved om fortiden, ved jeg fra film og serier.

Det er jo bare film – hvad skulle problemet være?

Jeg tror, at historiske film siger mere om dem, der har lavet filmen, end om selve historien.

Apocalypto gjorde mig interesseret i indianerkulturer.

Min morfar kan en masse historier om besættelsen.

Jeg føler ligesom jeg har været der, når jeg ser historiske film.

Hvilken historisk periode i Danmark er der mon lavet flest film om?

Der ligger en enorm magt i at fortælle historien, tror jeg.

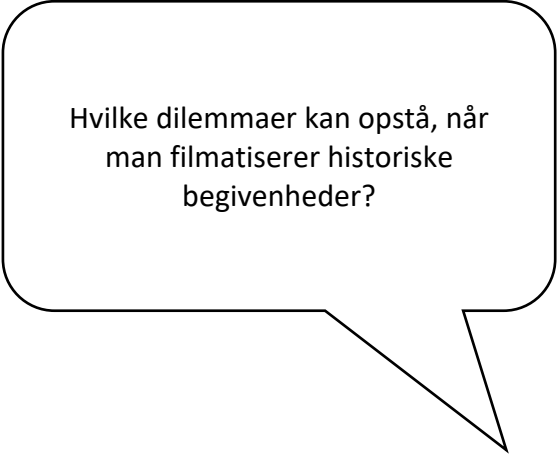
Jeg kan godt lide historiske film, fordi de handler om noget virkeligt.

Jeg kan nævne en række udenlandske historiske film og serier – hvorfor er der ikke ret mange danske historiske film?

Vi husker det, vi ser, bedre end det, vi læser.

EN GOD HISTORIE?

Dansk-historieopgaven
Skanderborg Gymnasium

Hvilke dilemmaer kan opstå, når
man filmatiserer historiske
begivenheder?

Opgaveformulering

Giv en redegørelse for besættelsen af Danmark 1940-1945 med særlig vægt på samarbejdspolitikken og modstandskampen. Definer kort begrebet historiebrug.

Giv en danskfaglig analyse af spillefilmen *Hvidstengruppen* (2012) med særlig fokus på fremstillingen af de danske modstandsfolk. Analysen af filmens fremstilling sammenlignes med en historiefaglig analyse af den danske modstandskamp under besættelsen.

Vurder med afsæt i redegørelsen og analysen, hvad filmen bruger historien om Hvidstengruppen til. Diskuter i forlængelse heraf de problemstillinger, der er forbundet med filmatiseringen af historiske begivenheder.

HISTORIE

Figur a Erik Scavenius (1877-1962).

Figur b Jernbanesabotage under besættelsen. Her et tog med arbejdere fra Randers til Tirstrup Lufthavn, der er blevet afsporet. 2 personer dræbt, 18 sårede.

PETER FREDERIKSEN

VORES DANMARKS HISTORIE

Skanderborg
Gymnasium

COLUMBUS

SKANDERBORG
GYMNASIUM FAG

114905

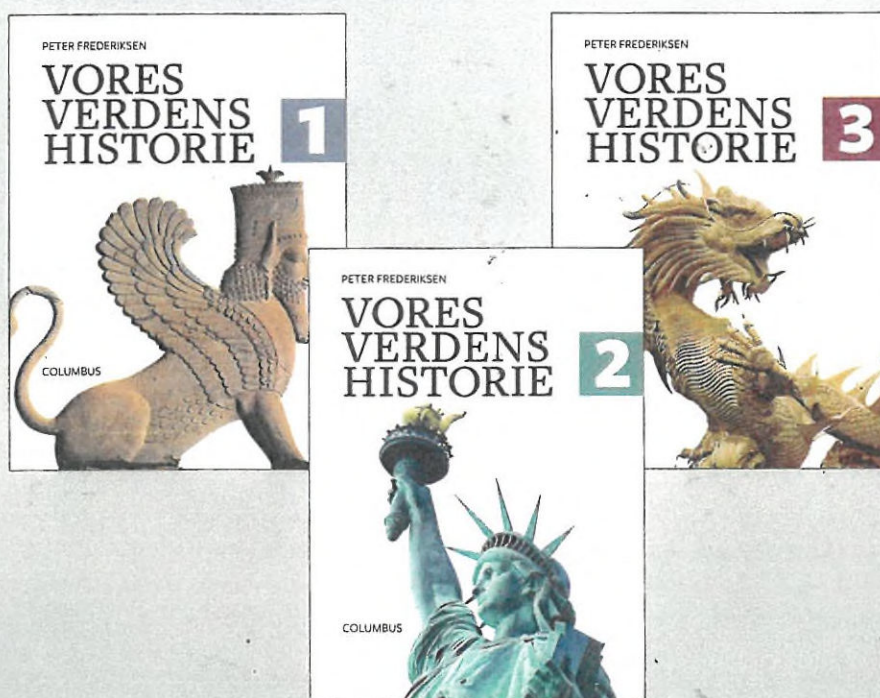
Vores danmarkshistorie fortæller hovedlinjerne i danmarkshistorien fra oldtid til nutid.

Vores danmarkshistorie er bygget kronologisk op med temaafsnit, så historien kan læses både "på langs og på tværs", og en række metodiske fokuspunkter giver gode redskaber til at formulere og arbejde med spændende historiske problemstillinger.

Peter Frederiksen er historiker, gymnasielærer og forfatter til en lang række bøger til historiefaget og til en bredere offentlighed, senest *Vores verdenshistorie 1-3* (Columbus 2019-2020). Han er forfatter til en række undervisningsbøger til ungdomsuddannelserne, bl.a.:

- *Vietnam fra drage til tiger,*
- *Det tredje Rige – fællesskab og forbrydelse,*
- *Danmark besat og befriet,*
- *Grundbog til historie,*
- *Grundbog til Danmarkshistorien,*
- *Ideologiernes kamp og*
- *Vores verdenshistorie 1-3.*

Vores danmarkshistorie indgår i serien *Vores historie*.

Vores danmarkshistorie

© Forlaget Columbus og forfatteren 2021

1. udgave, 1. oplag 2021

Faglig redaktør: Ulla Nedergård Pedersen

Forlagsredaktion: Anders Hassing

Grafisk tilrettelægning og omslag: Bodil Mulla

Forsidemotiv: HAN af Elmgreen & Dragset. Helsingør.

Tryk: Tarm Bogtryk

Although attempts have been made to contact all copyright holders where known, should there be any unintentional or unavoidable omissions, authentic copyright holders are asked to accept our apologies and are invited to contact Columbus.

Printed in Denmark 2021

ISBN: 978-87-7970-707-8

Denne bog er beskyttet i medfør af gældende dansk lov om ophavsret. Kopiering må kun ske i overensstemmelse med loven. Det betyder for eksempel at kopiering til undervisningsbrug kun må ske efter aftale med Copydan Tekst og Node.

Forlaget Columbus

Østerbrogade 54 C

2100 København Ø

Tlf.: 35 42 00 51

www.forlagetcolumbus.dk

info@forlagetcolumbus.dk

KRISETID

I midten af 1920'erne opstod en international højkonjunktur, som Danmark red med på. Arbejdsløsheden faldt, og produktionen steg markant. Men det varede kun kort, for i oktober 1929 kollapsede den amerikanske økonomi, da børsen i Wall Street i New York krakkede.

Den amerikanske krise viste sig hurtigt ikke kun at være et amerikansk anliggende, men som ringe i vandet bredte den sig til Europa, herunder til Danmark.

Den danske udenrigshandel, der udgjorde næsten en tredjedel af **bruttonationalproduktet**, var afhængig af den internationale prisudvikling og udlandets **købekraft**. Især var den økonomiske situation i England og Tyskland vigtig for Danmark, fordi 60 procent af eksporten gik til det engelske marked og 20 procent til det tyske. Danmark blev derfor særlig udsat, da den økonomiske verdenskrise ramte Europa i 1930. Krisen medførte faldende priser, mindre handel, flere fallitter og arbejdsløshed i et omfang, verden ikke tidligere havde oplevet.

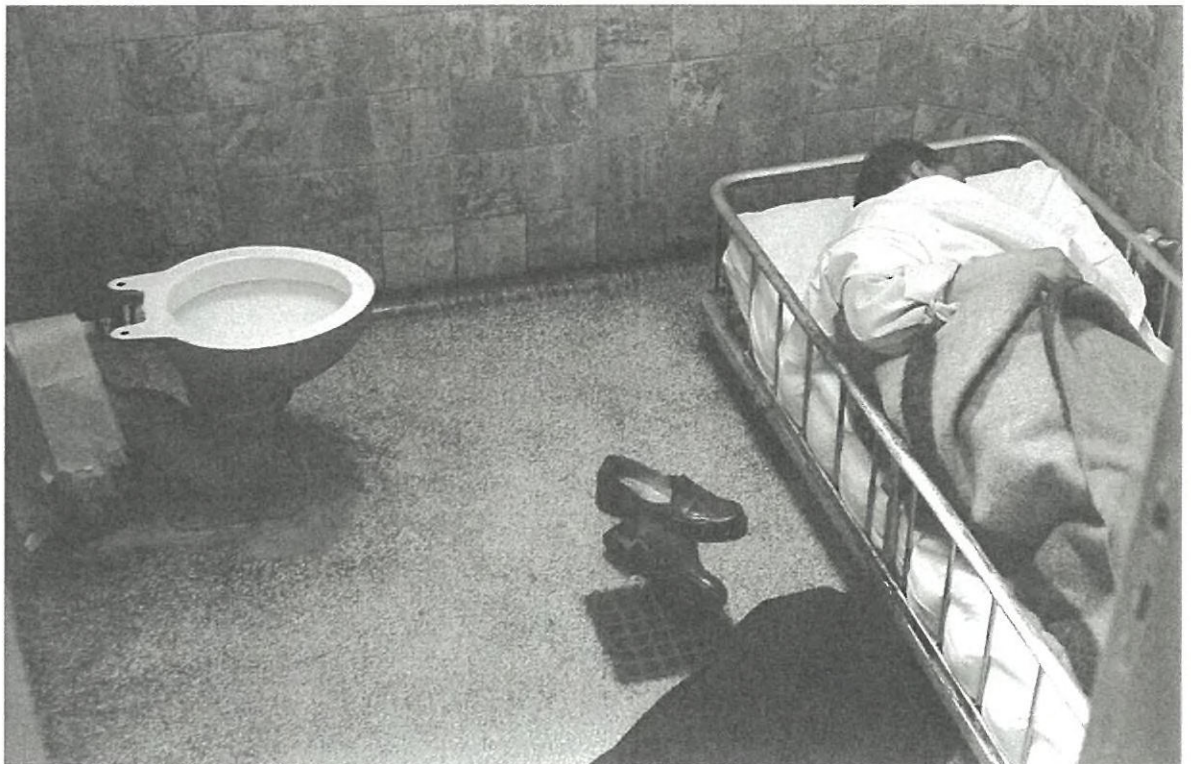
Krisen rammer Danmark

Det blev landbruget, der først mærkede krisen på grund af den faldende landbrugseksport. Antallet af tvangsauktioner steg eksplosivt, og i 1931-1932 gik mere end 2.000 landejendomme på tvangsauktion. Mange landbofamili-

Bruttonationalprodukt: BNP udtrykker værdien af alle varer og tjenester, som produceres i et land i løbet af et år.

Købekraft: Købekraften er udtryk for hvor mange varer man kan få for en pengemængde, fx 1 krone.

▼ *Arbejdsanstalten Sundholm modtog voksne arbejdsføre personer, der "faldt det offentlige til byrde". Anstalten var delt i en arbejdsanstalt, en forsørgelsesafdeling, en sygeafdeling og en tvangsarbejdsanstalt. De indlagte havde arbejdspligt og blev beskæftiget i forskellige værksteder og på vaskeriet.*

er levede under et stort økonomisk og psykisk pres, når regningerne skulle betales, og tusindvis overlevede kun med nød og næppe krisen.

Arbejdsløsheden blev ansigtet på den økonomiske krise i 1930'erne, ikke kun i Danmark men i det meste af Europa og USA. Arbejdsløsheden i Danmark steg fra 13,7 procent i 1930 til 32 procent i 1932. Ved nytår 1933 kulminerede arbejdsløsheden i hele Danmark med 43,5 procent.

Hvis man blev arbejdsløs og var medlem af en fagforening, kunne man få udbetalt understøttelse i to perioder af højst 70 dages varighed pr. år. Selv om understøttelsen kunne suppleres med kommune- eller fattighjælp, var det nærmest umuligt at klare sig. Havde man ikke mindst 5 kroner på sig, kunne man blive erklæret subsistensløs og anbragt på en tvangsarbejdsanstalt. For de lønmodtagere, der ikke blev ramt af arbejdsløsheden, steg priserne hurtigere end lønningerne, hvilket betød et fald i reallønnen. Murerarbejdsmand Ernst Hansen (født i 1910'erne) fortalte i 1960'erne om tiden under 1930'ernes krise (**kilde 60**).

Ernst Hansen om arbejdsløsheden

Gennem det meste af 30'erne gik jeg arbejdsløs 7-8-9 måneder om året. Det sættede sine dybe spor. Man gik på fagforeningsunderstøttelse, kassehjælp og lånekontor og følte bittert og ubarmhjertigt hvilke fornedrelsens år det var i sin ungdom såkaldte "år" romantikkens dyrkere så ofte lovbesang. Det var ikke veldædig godgørelse og almisser man ønskede, men arbejde, først og sidst arbejde! Var hænderne ledige, knyttedes de dog oftere og oftere, var lommer og mave tomme, blev dog hoved og sind langsomt fyldt, blot mere af skygger end af lys [...] mere af bitre og medbrydende tanker end menneskeligt opbyggende. Den behandling, man for det meste fik som langvarigt arbejdsløs, arbejdsu villig, drivert og bums og hvad man ellers ofte måtte bide i sig, udvik-

lede langsomt, men sikkert noget farligt i én [...] først og sidst et lille luende had til magthavere og -misbrugere blandt arbejdsgivere og myndigheder, politi, retsvæsen og politikere og socialkontorer, der ofte ikke forstod, og tydeligt ikke ønskede at forstå og sætte sig ind i arbejdsløses virkelige tilværelse og tankerang. [...]

Arbejdsspørgsmål: Gør rede for kildens ophavssituation, og hvilke spørgsmål kilden kan være med til at besvare.

- 1) Hvilken karakteristik giver kilden af Danmark i 1930'erne?

Imens beskæftigelse steg inden for byernes håndværk og industri, skete der en afvandring fra det kriseramte landbrug. Industriens produktion voksede, fordi den især solgte sine varer på hjemmemarkedet, og fordi den blev beskyttet af Valutacentralen, der blev oprettet i 1932, og som havde til formål at sikre den danske valuta og handelsbalancen.

Arbejdsløsheden i 1930'erne skyldes derfor ikke så meget krise og produktionsnedgang i industrien, men snare arbejdskraftens vandring fra land til by, og byerhvervenes manglende evne til at beskæftige tilflytterne.

Arbejdskraft fordelt på erhverv (tusinde og procent)

	1921		1930		1940	
Landbrug	475	41 %	501	38 %	481	29 %
Industri og håndværk	368	32 %	431	33 %	632	38 %
Handel mv.	147	13 %	196	15 %	267	16 %
Transport mv.	80	7 %	92	7 %	114	7 %
Offentligt ansatte	82	7 %	96	7 %	148	9 %
	1.151		1.316		1.641	

Kilde: Svend Aage Hansen m.fl.: Sociale brydninger 1914-1939. Dansk socialhistorie, bind 6, 1980.

I landbruget samledes utilfredse bønder i organisationen Landbrugernes Sammenslutning (LS), der ikke alene kritiserede den socialdemokratiske-radikale regering, men også Venstre, som de mente skulle slække på de liberale holdninger og i stedet gribe til statsindgreb for at redde landbruget.

I byerne var det især organisationen D.A.O (De Arbejdsløses Organisation), som med demonstrationer og aktioner søgte at sætte arbejdsløsheden på dagsordenen og lægge pres på politikerne for at hæve arbejdsløshedsunderstøttelsen. Også fagbevægelsen, der var delt mellem socialdemokrater og kommunister, støttede kravet om bedre forhold for de arbejdsløse.

Kvindefrigørelse på vej?

▼ Aktivister fra Dansk Kvindesamfund, 1957.

Det altdominerende familiemønster i 1920'erne og 1930'erne var, at manden var hovedforsørger, mens kvinden passede hjemmet og tog sig af børneopdragelse og pasning. En del kvinder havde "biindtægter", der supplerede mandens indkomst.

Der skete en mentalitetsændring med hensyn til kvinden og kvindekønnet i 1930'erne, der havde rødder tilbage til de brydninger, der skete i forbindelse med første verdenskrig, hvor kvinderne fik stemmeret.

Poul Henningsen (1894-1967) var en dansk arkitekt og blandt andet kendt for sine PH-lamper, men han var også en del af den kulturradikale elite, der bestod af forfattere og kunstnere, der blandede sig i kulturdebatten og gik voldsomt op imod den fascistiske bølge, der prægede årtiet. Poul Henningsen forholdt sig også til kvindespørgsmalet. Kilde 61 er et uddrag af en artikel i Politiken 13. juni 1931.

▲ En lejlighed i København, starten af 1900-tallet. Familien lever af at klunse, det vil sige at samle andres kasserede ting ind og bruge dem.

Socialreformer

Det havde længe været et socialdemokratisk ønske at ændre den gældende sociallovgivning, og i 1933 blev der iværksat en omfattende socialreform under ledelse af socialminister Karl Kristian Steincke (1880-1963).

Den tidligere tilkendelse af statslige ydelser var underlagt en række indviklede regler, der medførte, at de mennesker der søgte hjælp fra det offentlige, ofte fik meget uensartet behandling. Det skyldtes, at afgørelsen lå i kommunen, og at ydelserne blev betragtet som en almisse, hvilket betød, at man måtte opgive sine borgerrettigheder såsom at kunne stemme, hvis man fik fattighjælp. Steincke mente, at offentlig hjælp skulle tildeles ud fra objektive og ensartede kriterier.

Steinckes sociallove, der blev vedtaget i 1933, sikrede borgerne gennem arbejdsløsheds- og ulykkesforsikring, der kom tvungent medlemskab af sygekasse, og der kom ensartede regler for tildeling af aldersrente, det, vi i dag kalder pension. Mest gennemgribende blev dog loven om offentlig omsorg, hvor hjælpen kunne tildeles i tre kategorier: Særhjælp til kroniske syge, kommunehjælp til nødlidende borgere og endelig fattighjælp med tab af valgret og valgbarhed. Det nye i den sidste kategori var, at den skulle begrænses til "asociale personer", som det hed, det vil sige vagabonder, alkoholikere og andre, der ikke ville tage arbejde.

Socialreformerne betød, at udgifterne på socialområdet steg betydeligt, og det kom til at betyde en styrkelse af statsmagten på bekostning af kommuner og amter. Samtidig kom socialreformerne til at betyde øget indkomstudjævning i den danske befolkning som følge af øgede sociale tilskud.

Socialreformerne var derfor også med til at stabilisere det politiske klima under 1930'ernes krise, hvor selve demokratiet var under hårdt pres fra stigende antidemokratiske grupper. Det skal du læse mere om i næste afsnit.

TIL KAMP FOR DEMOKRATIET

Den økonomiske krise førte flere steder rundt om i Europa til politiske kriser, og i tilfældet Tyskland førte det til det nazistiske styre. I Danmark førte krisen til polarisering i befolkningen, der også kom til udtryk i utilfredshed med systemet og dermed til demokratiet. Det skal vi se nærmere på i det følgende.

Politisk kom især Socialdemokratiet til at blive det dominerende parti gennem krisen. Ved valget i 1929 havde partiet fået 61 mandater, og sammen med Radikale Venstre kunne de danne en flertalsregering. I Landstinget havde Venstre og Konservative flertal indtil 1936, hvorefter den socialdemokratiske-radikale regering også her fik flertallet.

Kendetegnende for den politiske debat i Rigsdagen var, at partierne samarbejdede, hvilket kom til udtryk i en række politiske forlig, hvor både regeringen og oppositionen lagde stemmer til.

Kriselovgivning

Demonstrationerne fra arbejdsløse og landmændene gjorde naturligvis indtryk på regeringen, og i september 1931 indkaldte den Rigsdagen for at diskutere en række lovforslag, der skulle afhjælpe den økonomiske situation. Det var nødvendigt, at regeringen fik oppositionen med, for at forhindre, at lovforslagene blev nedstemt i Landstinget.

Regeringen lagde op til en række økonomiske hjælpepakker til landmændene og til de arbejdsløse. Lidt overraskende gik Venstre imod, da de mente, at der var tale om en slags socialhjælp til de landmænd, der havde stor gæld, men her gik Konservative med, og lovforslaget kunne gennemføres.

Nogle få måneder efter tredoblede Tyskland tolden på dansk smør. Det betød en kraftig nedgang af eksporten til Tyskland og dermed et fald i indtjeningen af fremmed valuta, hvilket så igen gav problemer for importen. Da Danmark på det tidspunkt var afhængigt af import af især kul og råstoffer, førte det til endnu et politisk forlig. Denne gang var Venstre mere aktive, da den manglende eksport ramte landbruget og de i forvejen hårdtprøvede landmænd.

29. januar 1932 vedtog regeringen, med støtte fra Venstre, Valutacentralen, der betød, at al fremmed valuta blev rationeret, og at man skulle have særlig tilladelse til at importere varer og råstoffer. Tanken var at kontrollere og styre importen, så man i stedet for at importere billige kul fra Polen im-

porterede kul fra England, der var hovedaf-tager af danske landbrugsvarer. Man kunne også omlægge importen af færdigva-

Arbejdsløshed i Danmark, pct.

1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
18,5	15,5	13,7	17,9	31,7	28,8	22,2	19,7	19,1	21,7	21,3	18,4

Kilde: Statistisk Bureau fra 1930erne. Tallene viser forsikrede ledige. Det reelle arbejdsløshedstal for hele arbejdsstyrken var dog lavere. Kim Abildgren: Krisen i 1930erne - baggrund og dybde, Nationalbanken/DJØF forlag 2009.

rer til råstoffer. På den måde blev der skabt balance i handelen mellem landene, så man kunne fastholde beskæftigelsen og valutabeholdningen. I løbet af 1930'erne nød dansk industri godt af denne beskyttelse.

Valutacentralen betød, at statsmagten indtog en ny og mere aktiv rolle i reguleringen af økonomien. Selv om Valutacentralen var tidsbegrænset, kom den i princippet til at gælde helt frem til 1959.

Kanslergadeforliget

I begyndelsen af 1933 udløb overenskomsterne på arbejdsmarkedet, og arbejdsmarkedets parter – De Samvirkende Fagforbund og Dansk Arbejdsgiverforening – kunne ikke blive enige om en ny **overenskomst**. Parterne var primært uenige om lønforholdene, hvor arbejdsgiverne krævede en lønnedgang på 20 procent. Det betød, at der var udsigt til storkonflikt fra 1. februar 1933, hvilket selvsagt ikke ville gavne det kriseramte land.

28. januar 1933 forelagde statsminister Th. Stauning i folketinget forslag til "Lov om Forlængelse af Overenskomster og om Forbud imod Arbejdsstandsninger". I **kilde 63** kan du læse uddrag af debatten i folketingssalen.

Overenskomst: Aftale om løn og arbejdsforhold mellem arbejdsgivere og fagforeninger.

Kilde 63

Folketingsdebatten

Aksel Larsen (Kommunisterne):

Vi står altså i den situation, at vi har et samfund, der på grund af sin planløshed i produktionsforholdene splittes i to modsatte lejre i en mere heftig bevidstheds- og byrdes klassekamp, og så kommer man samtidig og siger til arbejderne: Det er jeres samfund, og derfor må I redde dette samfund. Det er det aldeles ikke, og derfor kan vi ikke være med til at redde det, og det er ikke arbejdernes opgave, selv om Socialdemokratiet har knæst det som international teori at være læge for den syge kapitalisme. Tværtimod, det er arbejderklassens opgave at være graverkarle for den døende kapitalisme, og ikke at være læge, og derfor vender vi os mod dette samfundsindgreb i en arbejdskonflikt.

Christen Møller (Konservative):

Hvad er dette lovforslag? Et rent og skært fagforeningsdiktat! Den eneste måde, hvorpå arbejdsgiverne kan frigøre sig, er, som vi alle ved, gennem lock-outvarsel, ligesom arbejderne med strejkevarsel, og statsministeren vil vel ikke benægte, at arbejderne skal have lov til at udsende strejkevarsel?

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvordan forholder de to indlæg sig til lovforslaget? Forklar, hvorfor de ser forskelligt på det.
- 2) Hvilke problemstillinger kan vi rejse ud fra debatten?

Det så ikke ud til, at regeringen kunne få et flertal for lovforslaget, og dagen efter debatten i Folketinget inviterede statsminister Stauning ledende politikere fra de største partier hjem i sin private bolig i Kanslergade i København. Fra mødet 29. januar 1933 kender vi den radikale indenrigsminister Bertel Dahlgaards beretning fra 1950, der er baseret på hans notater fra mødet (**kilde 64**).

Beretning fra Kanslergade

Mødet hører til de ejendommeligste i sin art. En mærkelig atmosfære omgav det. Her sad Madsen-Mygdal, den mest inkarnerede tilhænger af kræfternes frie spil, og skulle pludselig gå ind i de mest vidtgående statsindgreb for at afværge et truende økonomisk sammenbrud. Mødet var rigt på dramatiske optrin, men det var også præget af mange af deltagernes skarpsindighed med hensyn til at finde udveje. [...]

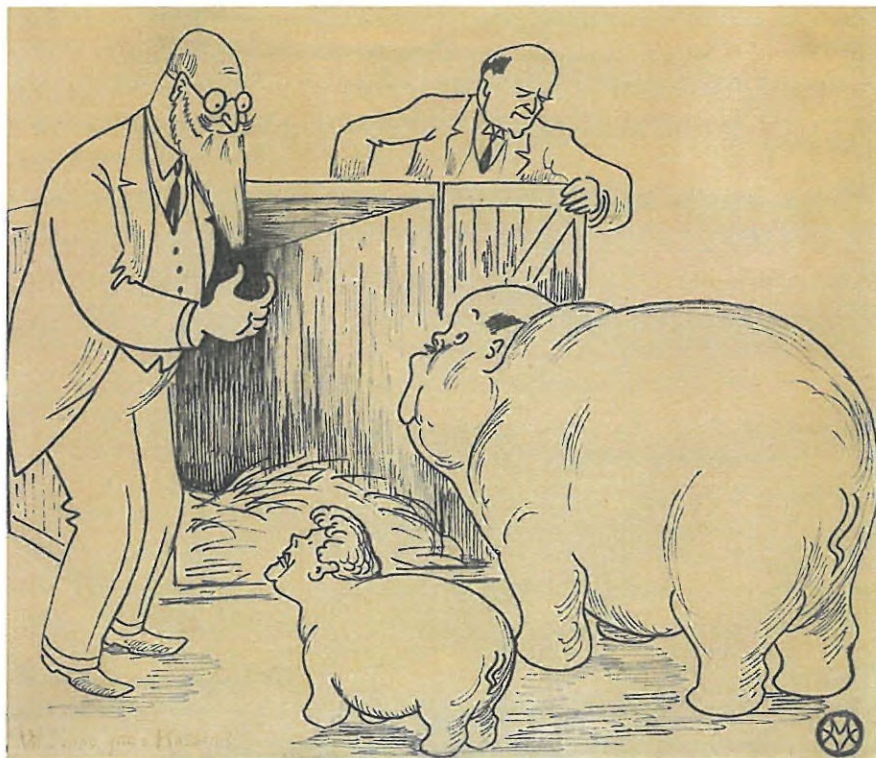
Forhandlingerne blev efterhånden næsten en fysisk styrkeprøve. Mange gange i løbet af dagen og natten var det hele på bristepunktet. Om natten ved tretiden kom det til et heftigt sammenstød, og Venstres forhandlere rejste sig og begyndte at tage tøjet på. Da lød pludselig Staunings dybe bas: "Vi kan vel drikke et glas til afsked." Bemærkningen udløste et smil hos de fleste. Samtalen kom i gang igen. Nye ud-

veje blev fundet, indtil forliget var sluttet – det største, der endnu var set herhjemme. Dette "Kanslergadeforlig" var symbolsk for den revolution, krigene og krisetiderne havde medført i det økonomiske liv og dermed i de opgaver, folkestyret stillede over for og vil blive stillet over for i kommende tider.

At Kanslergadeforliget var en politisk bedrift af høj rang, og at det havde overmåde gavnlige virkninger for den følgende tids økonomiske udvikling, kan næppe omtvistes.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Gør rede for kildens ophavssituation, og hvilke spørgsmål kilden kan være med til at besvare.
- 2) Hvordan ser kilden på mødet og det, som blev aftalt?

► Statsminister Stauning prøver at lokke Venstre og Konservative med i en aftale i Kanslergade. Satiretegning af Valdemar Møller, 1933.

Som det fremgår af kilde 64, blev de to regeringspartier sammen med Venstre enige om et forlig, der 31. januar 1933 blev vedtaget i Rigsdagen. Forliget, der indbefattede en forlængelse af den gældende overenskomst i et år og en devaluering af den danske krone, er senere blevet kendt under betegnelsen Kanslergadeforliget.

En devaluering betød, at man nedskrev kronens værdi, hvilket medførte, at danske varer blev billigere. Derved regnede man med øget salg, hvilket ville betyde flere eksportindtægter. Det gavnede landbruget, til gengæld ville det betyde, at import af kul ville blive dyrere og derved ramme byerhvervene. Derfor stemte Konservative ikke for forliget.

Kanslergadeforliget bestod af en række love, blandt andet Steinckes socialreformer (se side 204). Med blandt andet socialreformen og regeringens indgriben i overenskomstforhandlingerne blev statsmagtens nye aktive rolle yderligere understreget og var med til at stabilisere det politiske klima.

Antidemokratiske tendenser

Selv om Kanslergadeforliget havde vist, at demokratiet i Danmark fungerede, og de politiske partier havde formået at samarbejde, var der fortsat gennem 1930'erne en række protestbevægelser, der afspejlede de europæiske strømninger. I Italien og Tyskland spredte den fascistiske bevægelse sig til andre lande, herunder Danmark. Den fik tag i de dele af befolkningen, der blev hårdest ramt af krisen, og som derfor så med mistro på demokratiet. Også vinde fra det kommunistiske Sovjetunionen blæste ind over Danmark. 1930'erne blev en politisk kamplads mellem forskellige politiske protestbevægelser, der udfordrede det politiske demokrati.

Landbrugernes Sammenslutning (LS)

Det kriseramte landbrug fik i 1931 et talerør i Landbrugernes Sammenslutning (LS). LS blev en af 1930'ernes største faglige bevægelser med op mod 100.000 medlemmer. De arbejdede for de kriseramte landmænd og kæmpede for nedsættelse af ejendomsskatterne og forbud mod tvangsauktioner, som de mente kunne forhindres ved at staten støttede med billige lån. LS var fjendtligt stemt over for den socialdemokratisk-radikale regering og havde en generel mistro til demokratiet.

Mange landmænd følte, at Venstre havde svigtet dem ved i 1931 at stemme imod en økonomisk hjælpepakke på 20 millioner kroner til det kriseramte erhverv. Landmændene mente, at hele taget, at systemet svigtede dem på grund af de mange tvangsauktioner, hvor banker og kreditforeninger havde gjort sig forhadte ved deres medvirken til disse tvangsauktioner. LS mødte derfor altid stærkt op og protesterede, når en tvangsauktion skulle afholdes.

I 1935 besluttede LS at arrangere en demonstration på Amalienborg Slotsplads, hvor 40.000 bønder fra hele landet protesterede mod regerin-

▲ Forside på avisen Dagens Nyheder 31. januar 1933.

Forholdet til Nazityskland

Selv om det danske demokrati overlevede, ændrede det ikke ved, at den politiske debat efter 1933 blev ført i skyggen af det fremadstormende nazistiske Tyskland.

Den nazistiske magtovertagelse i 1933 berørte Danmark både handelspolitisk og sikkerhedspolitisk. Den socialdemokratiske-radikale regering ønskede ikke at provokere Tyskland, og den radikale udenrigsminister Peter Munch indkaldte i perioden 1933-1939 den danske presse til et månedligt møde, hvor han opfordrede journalisterne til at dæmpe kritikken af det nazistiske Tyskland. Det er bemærkelsesværdigt, at pressens repræsentanter uden videre overholdt de spilleregler, som Udenrigsministeriet satte op, og derved undlod at kritisere det nazistiske styres håndtering af eksempelvis deres racepolitik.

I 1937 meddelte regeringen, at Danmark ikke kunne lukke dørene op for alle de jøder, der ønskede at forlade Tyskland og rejse ind i Danmark. Den strikse danske håndtering af flygtningepolitikken fik senere tragiske følger i de tyske udryddelseslejre.

Mange flygtninge var politisk aktive og havde deltaget i kampen mod nazi-styret, hvilket var med til at skærpe den danske asylpolitik – man ville ikke risikere, at politiske modstandere af Nazityskland brugte Danmark som talerør.

Den danske regerings håndtering af Nazityskland med påbud til pressen om ikke at kritisere naboen mod syd og forbyde tyske immigranter det samme, var en voldsom indskrænkning af ytringsfriheden. Begrundelsen lå i, at det var til landets bedste, og derved undgik man at blive en del af den krigsretorik, der udgik fra Berlin i slutningen af 1930'erne. Her ønskede Hitler, at de mange tyske mindretal skulle genforenes med det tyske moderland. Det var en retorik, der gav bange anelser i København, for kunne det betyde, at Hitler ville rette blikket mod Sønderjylland og kræve Nordslesvig tilbage til Tyskland? Det er der intet der tyder på var en del af de tyske planer, men regeringen i København frygtede det.

Dansk forsvarspolitik

Hvordan skulle Danmark forsvare sig mod det mere og mere aggressive Tyskland? Allerede i 1933 havde tanken om et nordisk forsvarsforbund været på tale, men det havde ikke fået opbakning fra hverken Sverige eller Norge. I takt med Nazitysklands oprustning havde den danske regering bevidst holdt det danske forsvar på så lavt niveau som muligt, så man ikke provokerede Tyskland.

Ifølge den radikale udenrigsminister P. Munch var et dansk militærvæsen til ingen nytte, tværtimod var det til fare for landet. For den radikale leder var Danmarks udenrigspolitik bestemt af landets størrelse og beliggenhed, og i den forbindelse gjaldt det om at sikre landet bedst muligt – og det

▲ Mindehøjtidelighed 17. november 1940 afholdt af det danske nazistparti, DNSAP.

▲ *Thorvald Stauning holder tale Grundlovsdag 1940.*

var ved at stå på god fod med Tyskland. De konservative og Venstre så anderledes på forsvaret, de mente, at Danmark skulle opruste, så landet havde et stærkt forsvar og derved kunne modstå en stormagt i at angribe. I den forbindelse tænkte Venstre og Konservative ikke kun på Tyskland, men også det kommunistiske Sovjetunionen. Men forsvarspolitikken blev efter 1935 dirigeret af regeringen, der havde flertal i Rigsdagens to kamre.

Det svage danske forsvar mødte en del kritik fra svensk side, og i den danske presse genopstod i 1936-1937 tanken om et nordisk forsvarsforbund. Svenskerne mente, at Danmark havde et forpligtende ansvar over for hele Norden som direkte nabo til Nazityskland. Statsminister Stauning frygtede, at yderligere debat om et nordisk forsvar ville provokere Hitler, og erklærede, at Danmark ikke var "Nordens lænkehund" som værn mod Tyskland.

I 1937 vedtog Rigsdagen en ny forsvarslov, der dog ikke kom til at betyde en styrkelse af det danske forsvar, selv om Nazityskland blev mere og mere aggressivt. Værnepligten blev skåret ned, og der kunne i alt mobiliseres 54.000 mand.

I årene frem til udbruddet af anden verdenskrig i 1939 førte Danmark en strudsepolitik, hvor man stak hovedet i jorden og håbede på det bedste. Som et resultat af den passive danske politik indgik regeringen i foråret 1939 en ikkeangrebspagt med Tyskland. Regeringen håbede, at den ville sikre Danmark mod et tysk angreb i den krig, som mange regnede for uundgåelig.

BESAT OG BEFRIET 1940-1945

Anden verdenskrig i Europa begyndte i september 1939 med Tysklands invasion af Polen, der førte til, at England og Frankrig erklærede Tyskland krig.

Danmark erklærede sig neutralt ved krigsudbruddet, hvilket var en videreførelse af den politik, som den socialdemokratisk-radikale regering havde ført i årene op til krigsudbruddet, hvor man havde undgået at opruste og mobilisere. Hensigten med neutraliteten var at vise Tyskland, at Danmark ikke ønskede at blande sig i krigen og ønskede at spille samme rolle som neutral stat som under første verdenskrig.

Danmark spillede ikke nogen rolle i de tyske krigsplaner, men i foråret 1940 så den tyske generalstab fordele i at beherske indsejlingen til Østersøen og bruge især det nordlige Jylland som mellemlandsstation til og fra Norge. Det var således Norge, hvorfra man kunne udskibe jernmalm fra naturhavnene i det nordlige Norge, der var grunden til, at Tyskland besatte Danmark 9. april 1940.

9. april 1940

Den tyske besættelse fandt sted tidligt om morgenen, hvor tyske tropper passerede grænsen ved Kruså, og tyske tropper blev sat i land i de større danske byer. De tyske soldater blev sat af på Langelinie i København og be-

▼ De tyske tropper marcherer ind på Kastellet i København 9. april 1940, mens de danske officerer vender ryggen til.

OPROP!

Til Danmarks Soldater og Danmarks Folk!

Uten Grund og imot den tyske Regjerings og det tyske Folks oprigtige Ønske, om at leve i Fred og Venskab med det engelske og det franske Folk, har Englands og Frankrigets Magthavere ifjor i September erklæret Tyskland Krigen.

Deres Hensigt var og blir, efter Mulighet, at treffe Afgjørelser paa Krigsskueplads som ligger mere afsides og derfor er mindre farlige for Frankriget og England, i det Haab, at det ikke vilde være mulig for Tyskland, at kunde optræde stærkt nok imot dem.

Af denne Grund har England blandt andet stadig krænkert Danmarks og Norges Neutralitet og deres territoriale Farvand.

Det forsøkte stadig at gjøre Skandinavien til Krigsskueplads. Da en yderlig Anledning ikke synes at være givet efter den russisk-finske Fredsslutning, har man nu officielt erklæret og truet, ikke mere at taale den tyske Handelsflaates Seilads indenfor danske Territorialfarvand ved Nordsjøen og i de norske Farvand. Man erklærte selv at vilde overta Politisigten der. Man har tilslut truffet alle Forberedelser for overraskende at ta Besiddelse af alle nødvendige Støtsepunkter ved Norges Kyst. Aarhundredes største Krigsdrøyer, den allerede i den første Verdenskrig til Ulykke for hele Menneskeheden arbeidende Churchill, uttalte det aapent, at han ikke var villig til at la sig holde tilbage af "legale Afgjørelser eller neutrale Rettigheder som staar paa Papirlapper".

Han har forberedt Slaget mot den danske og den norske Kyst. For nogen Dager siden er han blit utnævnt til foransvarlig Chef for hele den britiske Krigsføring.

44

▲ Flyvebladet der blev kastet ned fra tyske flyvemaskiner under invasionen 9. april 1940.

gen til at se den tyske besættelse som en fredelig aktion, der skulle forhindre en engelsk invasion. I dag ved vi, at England ikke havde planer om at invadere Danmark eller Norge.

Den danske regering og kongen mødtes på Amalienborg tidligt om morgenen 9. april for at diskutere, hvad der skulle stilles op. Den tyske ambassadør i Danmark afleverede en række krav og lagde op til, at Danmark kunne opretholde fuld politisk uafhængighed og integritet, hvis regeringen samarbejde med besættelsesmagten.

Beslutningen om den danske kapitulation blev taget af regeringen og kongen efter nogle få timer. Kun den danske forsvarsminister mente, det var værd at tage kampen op. De øvrige deltagere blev enige om at kapitulere under protest, det vil sige at man kapitulerede, fordi man ikke havde andet valg.

Det var kun i Sønderjylland, hvor det kom til egentlige kampe, og hvor et regiment soldater kæmpede for den grænse, de havde fået tilbage i 1920. Efter få timer var hele Danmark besat for første gang i historien, og næsten uden at der var løsnet et skud.

Måden, som besættelsen fandt sted på, stod i skærende kontrast til, hvad der skete i Norge. Her tog nordmændene kampen op, og der blev kæmpet i to måneder, før den norske regering og konge drog i eksil i England og tyskerne indsatte en tyskvenlig regering.

I Danmark førte overgivelsen uden kamp til bitterhed og vrede i dele af befolkningen. De konservative og Venstre havde op til krigsudbruddet argumenteret for oprustning og mobilisering, og de rettede nu et skarpt angreb mod regeringen for håndteringen af besættelsen. Den borgerlige kritik blev delt af hærens officerer, der mente, at Danmarks manglende kamp 9. april førte til tab af anseelse i udlandet.

satte Kastellet, hvor den øverste danske hærledelse opholdt sig. Snart spredte de tyske soldater sig ud i Københavns gader, mens tyske flyvemaskiner kastede flyveblade med overskriften OPROP ned til de morgenduelige københavnere.

Flyvebladene var skrevet på en blanding af norsk og dansk, og henstillede befolkningen

Samarbejdspolitikken

Udenrigsminister Munch overrakte i løbet af den 9. april den danske regerings svar på de tyske krav. Munch understregede, at tyskerne havde meddelt, at der var tale om en "fredsbesættelse", og på den måde kunne den danske regering fastholde tyskerne på deres løfter om at respektere dansk integritet og uafhængighed.

Den danske regering, Rigsdagen og centraladministrationen blev derfor fastholdt, og al forbindelse mellem danske og tyske myndigheder gik gennem det danske og tyske udenrigsministerium, som det er almindeligt mellem to suveræne stater. Denne ordning kom til at gælde frem til den 29. august 1943, og de tyske løfter afgivet på besættelsesdagen blev de danske politikeres hovedvåben i forsøget på at forsvare danske interesser over for stadig mere vidtgående tyske krav. Denne politik er af de fleste historikere blevet kaldt samarbejdspolitikken, men samtidens politikere kaldte det forhandlingspolitikken. Hvad er forskellen på de to betegnelser, og hvorfor benyttede samtidens politikere betegnelsen "forhandlingspolitikken"?

Begrundelsen for samarbejdspolitikken var hensynet til civilbefolkningen og at fastholde forestillingen om, at Danmark fortsat var en suveræn og neutral stat. Samtidig forhindrede samarbejdet med besættelsesmagten, at de danske nazister kom til magten. Især fagbevægelsen så med rædsel på, hvordan det nazistiske styre i Tyskland havde nazificeret fagbevægelsen.

Tyskerne, derimod, så en klar propagandaværdi i at samarbejde med et besat land. Således kunne samarbejdsordningen med Danmark bruges som ideal over for de genstridige nordmænd og andre besatte lande.

Erik Scavenius og samlingsregeringen

I de første måneder af besættelsen var der utilfredshed med, at især P. Munch fortsatte som udenrigsminister, da mange især borgerlige så den radikale politiker som direkte årsag til Danmarks ringe forsvar og manglende modstand 9. april. For at modgå kritikken ændrede Stauning regeringen til en egentlig samlingsregering, så den indeholdt ministre fra de fire største partier. Tanken var, at samlingsregeringen skulle sikre en bred folkelig opbakning og derved maksimal autoritet over for den tyske besættelsesmagt. Det var dog Staunings ønske, at både han selv som statsminister og Munch som udenrigsminister skulle fortsætte, men højst overraskende nægtede den danske kong Christian 10. at skrive under på ministerlisten. Kongen ønskede som de konservative og Venstre, at P. Munch skulle erstattes af Erik Scavenius, der også havde været udenrigsminister under første verdenskrig. Det mindede om tiden under påskekrisen i 1920 (se side 188), men denne gang turde Stauning ikke gå imod kongen, og Scavenius blev ny udenrigsminister.

I Scavenius' tiltrædelsestale fik Danmark en forsmag på regeringens politiske linje. I modsætning til sin forgænger ønskede Scavenius en aktiv samarbejdspolitik, hvor besættelsesmagten skulle mærke danskernes vilje

▲ Christian 10. rider gennem Københavns gader, 1940.

▲ Erik Scavenius (1877-1962).

til at samarbejde. I sommeren 1940 forudså Scavenius Nazitysklands sejr, og på den baggrund mente han, at et aktivt samarbejde med besættelsesmagten var til Danmarks fordel. **Kilde 67** er et uddrag af Scavenius' tale 8. juli 1940.

Kilde 67

Scavenius tiltrædelsestale

Det har været den lille Stats Opgave at føre en Politik, der holdt Landet udenfor de store Magters Kamp. Opgaven maatte nærmere forstaas saaledes, at Danmark under ingen Omstændigheder maatte komme i Strid med vor store Nabo mod Syd. Denne Politik har fundet Tysklands Forstaaelse og Støtte, saavel under Verdenskrigen, som under den nuværende Krig med den Forskel, der følger af de forandrede Muligheder for Krigsførelsen. Med denne Forskel taget i Betragtning kan man sammenstille Begivenhederne i August 1914 og April i Aar. I begge Tilfælde var det den tyske Politiks Maal at holde Danmark udenfor Krigsbegivenhederne, idet Landet ved sin Beliggenhed dækker Østersøfronten i Forhold til England. Som Følge af de ændrede Vilkaar for Krigsførelsen maatte Opgaven denne Gang væsentlig tilfalde de tyske Land- og Luftstridskræfter, mens den under Verdenskrigen alene løstes af den tyske Flaade. Det maa bemærkes, at denne Omstændighed – hvor friktionsløs den end

lykkeligvis forløber – ganske naturligt har gjort Forstaaelsen sværere for det danske Folk. [...]

Ved de store, tyske Sejre, der har slaaet Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprundet i Europa, der vil medføre en ny Ordning i politiske-økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab. Det vil være Danmarks Opgave herunder at finde sin Plads i et nødvendigt og gensidigt, aktivt Samarbejde med Stortyskland. Det danske Folk stoler paa, at det i den nye, europæiske Ordning vil kunne bevare sin Selvstændighed, og det haaber at finde Forstaaelse for sin Egenart og for sin traditionelle, fredelige, politiske og sociale Udvikling.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvordan beskrives Nazityskland, og hvordan vurderer du kildens udsagn?
- 2) Hvilke problemstillinger kan vi besvare ud fra kilden?

Mange har efterfølgende kritiseret Scavenius' for hans synspunkter, men man skal huske, at det synspunkt, som Scavenius leverede i sin tale, var et udtryk for den samlede danske regering. Der var ikke tale om, at Scavenius gik enegang. Efter Frankrigs nederlag i sommeren 1940 virkede det ikke særlig sandsynligt, at englænderne ville vinde krigen alene, og mange danskere forestillede sig, mod deres vilje, at krigen ville føre til tysk sejr. Dette prægede stemningen i Danmark i de første besættelsesår, indtil krigslykken vendte for tyskerne i begyndelsen af 1943.

Scavenius forsøgte med sin aktive samarbejdspolitik at skaffe Danmark en plads i det nye Europa under tysk dominans, uden at de danske demokratiske institutioner blev sat ud af spil, som det for eksempel ville være tilfældet, hvis besættelsesmagten satte de danske nazister til at styre landet. Det er i denne sammenhæng, man skal se Scavenius' tiltrædelsestale. Ikke desto mindre medførte den en tillidskrise mellem udenrigsministeren og de øvrige politikere i samlingsregeringen. Scavenius var ikke folkevalgt' politi-

▲ *Alsang i Gentofte, september 1940.*

ker, og han kunne derfor føre den politik, han mente var til landets bedste, uden hensyntagen til vælgernes dom.

Der opstod hurtigt en national bevægelse i befolkningen rettet mod besættelsesmagten. Det kom blandt andet til udtryk ved store alsangsstævner, hvor der blev sunget gamle fædrelandssange. Der blev dannet studiekredse og holdt foredrag om en række nationale emner. Dansk Ungdomssamvirke, der som udgangspunkt var apolitisk, blev et samlingssted for de unge, der ikke brød sig om samarbejdspolitikken, og som mente, at man burde gå hårdere til værks over for besættelsesmagten.

Den nationale bevidsthed blomstrede og blev krydret ved, at kongen dagligt red gennem København. Det gjorde Christian 10. til folkehelt og et nationalt samlingspunkt.

Kommunisterne interneres

De unges nationale bevidsthed blev en tidlig spire til den aktive modstand, der opstod i 1942-1943. En anden vigtig forudsætning for overgangen fra passiv til aktiv modstand var det tyske angreb på Sovjetunionen den 22. juni 1941.

Det tyske angreb på Sovjetunionen fik fatale konsekvenser for de danske kommunister, som tyskerne forudså ville grille til modstand. Besættelsesmagten beordrede derfor alle danske kommunister, inklusive partiets folketingsmænd, arresteret. Den danske regering bøjede sig for de tyske krav, til trods for at det var et åbenlyst brud på grundloven, og lod det danske politi arrestere kommunisterne.

Tyskerne forlangte 38 navngivne danske topkommunister arresteret, men det danske politi gjorde sit arbejde grundigt, og den 22.-23. juni blev der sendt 339 kommunister til Horserødlejren. Arrestationerne blev 2.

august 1941 fulgt op af en lov, der forbød al kommunistisk arbejde i Danmark. Kommunistloven blev vedtaget af et bredt flertal i Rigsdagen og afspejlede den antikommunisme, der var blandt politikerne og i befolkningen. Begrundelsen for loven var, at kommunisterne ønskede at omstyrte det bestående samfund med vold og revolution.

Kommunistloven blev indledt med "Alle kommunistiske foreninger og sammenslutninger forbydes, og de bestående kommunistiske foreninger og sammenslutninger vil straks være at opløse. Kommunistisk virksomhed eller agitation af enhver art er forbudt. Dette gælder, uanset om der foreligger tilslutning til nogen forening. Overtrædelse af foranstående bestemmelser straffes med bøde, hæfte eller fængsel indtil 8 år". Loven blev ophævet 7. maj 1945, altså to dage efter befrielsen.

I forbindelse med behandlingen af loven i Rigsdagen fremførte den konservative Ole Bjørn Kraft følgende synspunkt til støtte for, at man skulle vedtage loven. **Kilde 68** er et uddrag af hans tale i folketinget 20. august 1941.

Kilde 68

Ole Bjørn Kraft om Kommunistloven

Om det kommunistiske Partis Karakter og Stilling her i Landet har der længe ikke hersket nogen Tvivl; den har i Virkeligheden været klar lige siden vi havde den grundlæggende Debat om dette Partis Stilling her i Tinget i 1933. Dets særlige Forhold til en fremmed Magt har ogsaa længe været aabenbar for os alle, og det er blevet endnu tydeligere fremhævet og understreget siden Krigens Begyndelse i September 1939. Et Parti, der som det kommunistiske lader sin Holdning og sine Meninger bestemme, ikke af Hensynet til dets eget Folk og dets eget Land, men af, hvad et andet Lands Interesser kræver, placerer sig selv paa en ganske bestemt Maade i sine Landsmænds Opfattelse, og det vilde derfor ogsaa kun virke ynkværdigt, om et saadant Parti, naar det kom i Vanskeligheder, pludselig vilde søge Ly bag ved Landsmandsskabets

Lov, som det selv ogsaa tydeligt har tilsidesat gennem sin Holdning. Et saadant Parti vil være dømt i Landsmænds Øjne. [...]

Denne Lov er fremkaldt og præget af den ekstraordinære Situation, hvortil vort Land befinder sig. Den er blevet en nødvendig Sikkerhedsforanstaltning, og saaledes som Forslaget foretages udformet for os, kan jeg paa mit Partis Vegne anbefale det til Fremme.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvilket syn på kommunisterne og kommunistloven kommer til udtryk i kilden?
- 2) Rejs en problemstilling, som kilden kan være med til at besvare.

Modstandsbevægelsen

I perioden 1941-1943 var modstanden mod tyskerne tiltagende og kom primært til udtryk ved den illegale presse, det vil sige undergrundspublikationer, der fortalte om krigens udvikling og hvordan man skulle forholde sig til besættelsesmagten. Allerede fra krigens begyndelse var der blevet indført censur i dagspressen, så befolkningen hungrede efter uzensurerede oplysninger om krigen i og uden for Danmark.

Mange modstandsfolk begyndte i en blad-gruppe, nogle fortsatte hele krigen igennem med at trykke illegale blade, mens andre gik over til sabotagegrupper og modtagergrupper, da besættelsen skiftede karakter i midten af 1943.

Den tidlige modstandsbevægelse blev drevet af kommunisterne, der dannede brede folkefrontsgrupper, der også havde unge borgerlige kræfter med, som det var tilfældet i den tværpolitiske *Frit Danmark*, der blev en af besættelsens store modstandsgrupper.

Ud over kommunisterne bestod den tidlige modstandsbevægelse af det nationalistiske højreparti Dansk Samling. Derved var den tidlige modstandsbevægelse karakteriseret af de politiske yderfløje, og derfor var det også nemmere for de etablerede politikere, der stod bag samarbejdspolitikken, at gå imod modstandssynspunktet, da det blev drevet af antidemokratiske kræfter.

I løbet af sommeren 1942 steg omfanget af sabotagen, og det satte samarbejdspolitikken under pres. Tyskerne klagede til den nye statsminister Wilhelm Buhl, der var kommet til efter Staunings død i maj 1942. Den 2. september 1942 holdt Buhl en radiotale, hvor han appellerede til befolkningen om at handle til landets bedste. **Kilde 69** er et uddrag af denne tale.

Den illegale presse

År	Antal blade	Oplag
1940	2	1.200
1941	18	40.000
1942	49	301.000
1943	116	2.600.000
1944	254	10.900.000
1945	242	10.100.000

Kilde: Peter Frederiksen: Danmark – Besat og Befriet, s. 40.

Kilde 69

Buhls sabotagetale

[...] Vær med til at gøre det klart for alle, og navnlig for de unge, at den, der begaar Sabotage eller hjælper med dertil eller overfor Myndighederne tilbageholder Viden om Sabotageplaner eller undlader at medvirke til Opklaring af Sabotage, handler mod sit Fædrelands Interesser. [...]

Det er mit Haab, at vi ved fælles Hjælp paa det gældende Lovgivningsgrundlag kan komme dette Onde, som hedder Sabotage mod den tyske Værnemagt, til Livs, saaledes at man ikke kommer til at staa overfor den Situation, at der rejses Spørgsmaal om Tilstrækkeligheden af vor nugældende Straffelovgivning eller overhovedet om vor Adgang til selv at holde Justits paa dette Omraade.

Lad mig til Slut (...) sammenfatte det, jeg har sagt i en Henvisning til de Ord, Kongen personlig føjede til Regeringens Opraab af 9. April 1940: Under disse for vort Fædreland saa alvorlige Forhold opfordrer jeg alle i By og paa Land til at vise en fuldt ud korrekt og værdig Optræden, da enhver uoverlagt Handling eller Ytring kan faa de alvorligste Følger. Disse Ord maa enhver, der vil vort Fædrelands Vel, lægge sig dybt paa Sinde.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvad er statsministerens budskab?
- 2) Hvilke problemstillinger kan kilden være med til at besvare?

Buhls tale faldt mange danskere for brystet, og de mente, at samarbejdsregeringen gik tyskernes ærinde. Den konservative partiformand var i 1942 flygtet til England, hvorfra han via BBC kunne sende sine budskaber til den danske befolkning. Den 6. september 1942 udsendte han et svar på Buhls tale til den danske befolkning over BBC (**kilde 70**). Ligesom Buhl opfordrede også han til, at befolkningen handlede til landets bedste. Men hans idé om, hvad det var, adskilte sig klart fra Buhl.

Kilde 70

Christmas Møllers sabotagetale

[...] Denne Krig er ikke Landenes Krig, men den er efter min inderste Mening Krigen mellem godt og ondt, Krigen mellem Sandhed og Ret, mod Løgn og Uret. Derfor vil De ogsaa se, at Krigsmaalet er et helt andet – ja, væsensforskelligt fra Krigsmaalene i 1864, i 1870-1871, ja selv i 1914-1918. Det tyske Krigsmaal nu er Ud-slettelsen af alle andre Folk, og derfor vil De ogsaa se nogle enkelte i alle smaa Lande, som styrer mod at klare sig og vil være med i Industrijunkernes Kreds. Men se, mine Tilhørere, i en saadan Kamp er der intet, som hedder Neutralitet. Jeg har altid hadet det Ord. Der er noget lunkent over det. Hverken varmt eller koldt. Men lad saa være, den Gang det var Interesser og ikke Ideer, det drejede sig om, kunde der maaske være Mening i det Ord, Neutralitet.

I Dag er der det ikke. [...]

Og derfor siger jeg hjem, vel vidende hvad jeg gør, hvor bogstaveligt dødsensalvorlig Situationen er for os alle: Danmark og vi Danske maa tage vor Part af Byrden. [...]

Gør jer Pligt – gør jert Værk.

Ja, lad der blive Sandhed i de Ord, som vi saa mange Gange har sunget, og som nu har Bud til alle. Lad os hver paa sin Plads følge Budet og Kaldet i Ordene:

Kæmp for alt, hvad Du har kært, dø om saa det gælder, da er Livet ej saa svært, Døden ikke heller.

Arbejdsspørgsmål:

- 1) Hvilket syn på modstand og samarbejde kommer til udtryk i kilden, og hvordan adskiller det sig fra kilde 69?
- 2) Hvilke problemstillinger kan kilden være med til at besvare?

▼ *Jernbanesabotage under besættelsen. Her et tog med arbejdere fra Randers til Tirstrup Lufthavn, der er blevet afsporet. 2 personer dræbt, 18 sårede.*

Den aktive modstandsbevægelse

Den tidlige modstandsbevægelse 1940-1943 var præget af de politiske yderfløje, men den aktive modstand, der opstod efter samarbejdspolitikens

fald, blev politisk mere midtsøgende.

I september 1943 samledes de mange modstandsgrupper i Danmarks Frihedsråd. Målet var at koordinere indsatsen og påvirke befolkningen gennem de illegale blade. Selv om man ikke helt vid-

ste, hvem der stod bag Frihedsrådet, fik de alligevel en autoritet og fik rollen som en slags underjordisk regering.

Sabotagen var modstandskampens mest tydelige udtryk, og det blev også i efterkrigstiden den sabotage, som man forbandt med de danske modstandsfolk. Sabotagen var dog meget forskellig og spændte lige fra at være provokerende drengestreger til professionelt planlagte aktioner.

Langt de fleste sabotageaktioner i Danmark fandt sted efter samarbejdspolitikens fald i august 1943. Den største del af sabotagen var den såkaldte industrisabotage, der var rettet mod virksomheder, der arbejdede for tyskerne, de såkaldte værnemagere.

En anden type sabotage var jernbanesabotagen, der var rettet mod de tyske troppetransporter ned gennem Jylland. Jernbanesabotagen spiller en vigtig rolle i den kollektive erindring om den aktive modstand. Sabotagen viste, at vi ikke bare sad med hænderne i skødet, men den fik ikke stor militær betydning for krigen.

Modstandsbevægelsen og den kollektive erindring

I eftertidens fortælling om besættelsen og den danske modstandsbevægelse tegnes der et billede af, at langt flere var med i modstandsbevægelsen, og at modstandsbevægelsen udgjorde et repræsentativt udsnit af den danske befolkning. Derved får man opfattelsen af, at hele befolkningen var med på modstandslinjen fra 9. april 1940, det vil sige at det kun var de folkevalgte politikere, der, mod befolkningens ønsker, støttede samarbejdspolitikken. Det billede er ikke korrekt.

Den samlede modstandsbevægelse fra august 1943 og frem til befrielsen i maj 1945 var på cirka 45.000 personer. De aktive og erfarne sabotører, som senere kom til at blive arketyper på den helt modige frihedskæmper, var en gruppe på mellem 500 og 1.000 personer.

De 45.000 svarede til knap 6 procent af den mandlige befolkning mellem 15 og 40 år. Der var naturligvis også kvinder med i modstandsbevægelsen, men det mest almindelige var, at modstandsfolkene var yngre mænd mellem 18 og 22 år og boede i en større by.

Ser vi på tidspunktet for indtræden i modstandsbevægelsen, ses det, at deltagelsen fulgte krigens udvikling.

Industri- og jernbanesabotage

	Industrisabotage	Jernbanesabotage
1940	10	0
1941	19	0
1942	122	6
1943	969	175
1944	867	328
1945	687	1301

Kilde: Jørgen Hæstrup: Besættelsens Hvem, Hvad, Hvor (1965), side 63.

Tid for indtræden i modstandsbevægelsen

Før 29/8 1943	245
Efter 29/8 1943	569
Ikke oplyst tidspunkt	55

Kilde: Bearbejdet efter Palle Roslyng-Jensen: Synspunkter på besættelsestiden, s. 110.

Bruddet med samarbejdspolitikken

I 1943 blev det mere og mere tydeligt, at krigen var vendt på østfronten. Tyskerne blev nu trængt tilbage, og der bredte sig langsomt en stemning af, at tyskerne ville tabe krigen. Det forplantede sig i den danske befolkning, og de illegale blades opfordring til sabotage- og strejkeaktioner var med til at opildne den almindelige utilfredshed i befolkningen.

I juli 1943 blev Odense Skibsværft udsat for sabotage på et netop færdigbygget tysk skib. Det resulterede i, at tyskerne satte vagter ved skibsværftet for at undgå yderligere sabotage. Skibsarbejderne nedlagde arbejdet, og snart fulgte andre virksomheder efter. Strejker viste sig at være et effektivt våben mod besættelsesmagten, og dette fik strejkerne til at brede sig som ringe i vandet hen over sommeren 1943. Det hele kulminerede i august 1943 med strejker i Odense, Esbjerg og Ålborg, som en reaktion på at tyskerne greb til hårde metoder for at stoppe sabotagen.

Tyskerne opfattede strejkerne som en koordineret aktion styret fra England med det formål at skabe kaos i Danmark. Der var i højere grad tale om lokale reaktioner på forholdene, og i modsætning til tidligere i krigen rejste befolkningen nu hovederne og tog kampen op mod besættelsesmagten.

Tyskerne svarede igen og satte samarbejdsregeringen under yderligere pres for at få stoppet den tiltagende sabotage. Det samme gjaldt fagbevægelsen, der med alle midler forsøgte at få arbejderne tilbage til arbejdet for at undgå den åbne konflikt med tyskerne. Set fra socialdemokraterne og fagbevægelsens synspunkt gjaldt det om at fastholde den eksisterende sociale og økonomiske struktur, hvilket samarbejdspolitikken sikrede. Et brud med tyskerne risikerede at ændre på dette. De lokale fagforeningsmænd, borgmestre og politimestre forsøgte at få strejkerne stoppet og få arbejderne i arbejde igen. Men lige meget hjalp det.

Det tyske svar kom i august 1943, hvor man bad den danske regering om at indføre undtagelsestilstand med forbud mod strejker og dødsstraf for sabotage. Regeringen kunne ikke imødekomme de tyske krav, og 29. august 1943 indgav regeringen sin afskedsbegæring.

Samarbejdspolitikken var slut.

I krigens to sidste år var Danmark under egentlig tysk besættelse, hvor Rigsdagen var sat ud af spil og landet blev styret af en række departementschefer, der havde kontakten til den tyske besættelsesmagt. I denne del af krigen blev modstanden mere omfattende, og det førte til hårdere konfrontationer mellem tyske soldater og den stadig mere tysk fjendtlige danske befolkning.

Tyskerne slog hårdt ned på modstand og sabotage med clearingmord, der var hævn mord på tilfældige danskere og ved schalburgtage, der ødelæggelse dansk ejendom. De sabotører, der blev pågrebet, fik en kort rettergang og blev henrettet.

▼ Sænkede danske krigsskibe efter undtagelsestilstanden 29. august 1943.

Modstandsbevægelsen

Modstandsbevægelsen giver et spændende indblik i Danmark under besættelsen, der med et væld af billeder, kildetekster og medieklip sætter fokus på modstandskampens dilemmaer.

Forfatter

Jakob Sørensen, lektor i historie på KVUC og tidligere museumsinspektør på Frihedsmuseet.

Redaktør

Poul Steiner Jensen, lektor ved Mulernes Legatskole og forfatter til og redaktør på flere lærebøger i historie

Kolofon

Modstandsbevægelsen er rettet mod historieundervisningen på stx, hf og hhx.

ISBN: 9788761692610

© Forfatterne og Systime A/S. Første udgivelsesår 2019.

Forsiden er udarbejdet af Systime.

Frihedskæmper med maskingevær på taget af en bil ved Domhuset på Nytorv i København. Fotokreditering: ©Knud Rading/Nationalmuseet

Kopiering – analogt og digitalt – af dette materiale eller dele deraf er tilladt, forudsat at det sker i overensstemmelse med skolens aftale med Copydan Tekst & Node.

Kopiering, der går ud over begrænsningsreglerne i aftalen med Copydan Tekst & Node, kan alene finde sted efter forudgående aftale med forlaget Systime. Print og kopiering fra dette produkt skal indgå i skolens indberetning til Copydan Tekst & Node. Skolen må alene foretage digital kopiering via browserens kopifunktion. Enhver anden kopiering af indholdet af produktet er ikke tilladt uden forlaget Systimes forudgående skriftlige tilladelse.

Fotos og illustrationer

Hvor intet andet fremgår, er forlaget Systime og forfatterne indehaver af rettigheder til fotos og illustrationer.

At overskride grænsen

Modstandsbevægelsen og modstandskampen var et særligt fænomen på mange måder. Et af de elementer, der gør den særlig, er, at de aktiviteter, vi kalder modstand, næsten uden undtagelse var forbudt efter dansk straffelov. Det var naturligvis ulovligt at ødelægge andres ejendom ved sabotage, at likvidere andre mennesker eller gemme personer for myndighederne. Ting, der var lige så forbudte i fredstid som i krigstid. Dertil kom andre aktiviteter, som var ulovlige, fordi der var en besættelse, men som i normale sammenhænge ville være fuldt acceptable. Det gjaldt f.eks. at udgive blade, hvor man skrev sin holdning om forholdene i Danmark, det vi kalder de illegale blade. Det var en grundlovssikret rettighed, der under besættelsen blev sat ud af spil på grund af tyskernes krav om censur og dermed en overskridelse, som de fleste så gennem fingre med, og derfor var netop illegale blade da også den modstandsform, som flest danskere havde en eller anden berøring med.

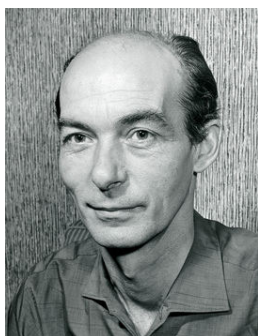
For medlemmerne af modstandsbevægelsen betød det, at det, de udførte af illegale handlinger, altså var lovbrud. Og for langt de fleste mennesker er det grænseoverskridende at bryde loven, sådan er det i dag, og sådan var det bestemt også under besættelsen.

De første skridt

Det er en vigtig pointe, at modstanden ikke var noget, der bare opstod 9. april 1940. Det tog tid, før tanken om modstand var tilstrækkeligt modnet hos den beskedne gruppe af modstandspionerer i Danmark. Som det fremgik, var især tyskernes angreb på Sovjetunionen medvirkende til at presse de danske kommunister over i en mere eller mindre illegal tilværelse. Man kan sige, at bevægelsen fra lovlydig borger i et civiliseret samfund til illegal modstandsmand i en frihedskamp var så stor og radikal, at det ikke var noget, man kunne gøre fra den ene dag til den anden. Det tog tid, for mange flere år. Forskningen har vist, at det var nemmere for dem, der ikke sympatiserede med de fire partier i samarbejdsregeringen at gå til modstand – i hvert fald i den tidlige fase. Derfor var modstand – helt bredt anskuet – et fænomen på de politiske yderfløje i krigens første år. Som besættelsen skred frem, blev denne tendens udvisket og modstandsbevægelsen sammensat, så den omfattede mange andre end de, der hørte til på de politiske yderfløje. Årsagen, har man peget på, var loyaliteten – eller mangel på samme – overfor det eksisterende politiske system og myndighedernes opfordringer til borgerne.

(...)

Faldskærmsagenterne og våben fra oven

• Faldskærmsagenten Poul Hansen med kodenavn "Jelly". (SOE)
Frihedsmuseets fotoarkiv/Nationalmuseet

De færdigheder, som en effektiv modstandsbevægelse skulle besidde med hensyn til viden om våben og sprængstoffer, sikkerhedsforanstaltninger med videre, var det de færreste, der havde i forvejen. Det skulle læres. Derfor blev der i SOE uddannet en række instruktører, normalt omtalt som **faldskærmsagenter**, der blev sendt til Danmark for at stå for dette arbejde. For at kunne fungere som agenter i Danmark var det nødvendigt, at det var danskere, der blev uddannet, så derfor gennemførte man i al hemmelighed en rekruttering af danske statsborgere i udlandet. I alt 57 faldskærmsagenter blev sendt til Danmark, de to første den 28. december 1941. Det var farligt arbejde, som tabellen nedenfor viser. De evakuerede agenter blev sendt fra det besatte Danmark til Sverige, fordi man vurderede, at de var eller var ved at blive afsløret, mens de tilfangetagne kunne se frem til at tilbringe resten af besættelsen i en eller anden form for arrest.

År	Antal	Tab		Dræbt	I alt
		Evakuerede	Tilfangetagne		
1941	2	1	-	1	2
1942	7	-	3	2	5
1943	20	1	4	2	7
1944	20	7	6	1	14
1945	8	2	-	-	2
I alt	57	11	13	6	30

Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-1945. Gad, 2002. s. 429.

Udover at instruere i våbenbrug og sabotage stod SOE også for at forsyne det besatte Danmark med våben og sprængstoffer til den illegale kamp. Man skal huske på, at der i et fredeligt civilsamfund som det danske var ganske få våben i omløb og nærmest ingen sprængstoffer. Ser man bort fra jagtvåben og pistoler fra konkurrenceskydning, så var der stort set ingen våben blandt borgerne, og det var alene militæret og ved de forholdsvis få kalkbrud, der er i Danmark, at man ville kunne skaffe sprængstof. Jagtvåben er store og egner sig dårligt til illegalt arbejde, så derfor begyndte etableringen af en **våbenforsyning**. Måden, dette foregik på, var gennem nedkastninger af små containere i faldskærm fra fly på steder, man på forhånd havde aftalt med modstandsfolk i området, en såkaldt **modtagegruppe**. Denne gruppe sørgede for at samle containerne sammen, skjule dem og distribuere indholdet videre til modstandsgrupperne rundt om i landet. Første gang det lykkedes at gennemføre en flyvning og aflevere containerne var 12. marts 1943, og det var den senere så berømte Hvidsten-gruppe, der modtog containerne. Som det fremgår af tabellen nedenfor, var det betydelige mængder, der kom til Danmark.

År	Flyvninger			Nedkastninger		
	Planlagte	Gennemførte	Flytab	Containere	Pakker	Tons
1941	1	1	-	-	-	-
1942	4	4	-	-	3	-
1943	25	19	1	100	18	12
1944	127	93	4	1642	73	169
1945	275	168	12	4157	468	439
I alt	414	285	17	5899	562	620

Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-1945. Gad, 2002. s. 429.

Konkret havde man fra Danmark fundet en række egnede steder til at gennemføre nedkastninger – mere end halvdelen lå i Jylland – og de havde hvert sit kodenavn, typisk et dreng- eller pigenavn. Flyvningerne blev varslet i det britiske BBC's radio, der blev sendt til det besatte Danmark som en "Hilsen til Yvonne", og så vidste den gruppe, der havde ansvar for det nedkastningssted med kodenavnet "Yvonne", at der ville komme en sending samme nat.

Sabotage mod uniformsskrædderi, april 1942

Villy Gerhard Olsen var tidligere spaniensfrivillig og blev dengang og i modstandsgruppen BOPA kendt som "O.D." fordi han i Spanien altid underskrev sig "Olsen, Danmark". Som aktivistisk kommunist er han med i den tidlige gruppering KOPA (Kommunistiske Partisaner), der senere skiftede navn til BOPA (Borgerlige Partisaner).

En dag i april, hen under aften, tog vi af sted fire mand på cykel fra min lille villa på Havdrupvej. Vi trillede ind mod Vesterbrogade, og en af os havde en dunk med fem liter benzin på bagagebæreren.

Vi kendte hinanden fra dagene som frivillige mod Franco under den spanske borgerkrig. Det var dernede, de begyndte at kalde mig 'Danmarks Willy'.

Det var den første organiserede sabotage, og det betød, at en hjælper, ansat på uniformsskrædderiet, som leverede tusinder af uniformer til tyskerne, på denne aften havde ladet et vindue på første sal stå på klem til os. Vi havde selvfølgelig undersøgt forholdene i forvejen, vidste nøje, hvad vej man kunne komme ind – og ud igen bagefter. Og hvor vi kunne finde den store brandstige. Nu tog vi den ned fra muren, satte den til vinduet og klavrede op.

Alt så ud, som vi havde ventet. Der stod symaskiner på række, der lå masser af halvfærdige grønne uniformer. Vi sprøjtede benzin ud over det hele – og trak en stribe med os tilbage til vinduet.

Det var meget let alt sammen. De andre klatrede ned først, jeg standsede på et af stignens øverste trin, strøg en tændstik, smed den ned i benzinstriben – og skyndte mig ned ad stigen. Alt var i orden. Vores vagtmand ved porten havde ikke givet tegn om fare. Sekunder senere flammede det op. Fabrikken brændte helt ned, mens vi cyklede hjem til Brønshøj.

Det var en sabotage, man lagde mærke til og talte om, og ikke mange troede på, hvad der stod i aviserne. At branden skyldtes en henkastet cigaret. Og det var begyndelsen til den kommunistiske sabotageorganisation, der fik navnet BOPA.

Villy Gerhard Olsen: Sabotage mod uniformsskrædderi, april 1942. Her efter Sørensen, Jakob (2023): *Modstandsbevægelsen*. Systime.

Tage Poulsen "Nedkastning af våben i måneskin, 1944"

Vi samledes i skoven og forberedte os på nattens begivenheder. Nedkastningerne foregik i måneskin, og bedst var det, hvis det var lidt skyet. Der er flere måder at komme i kontakt med flyveren på, f.eks. ved hjælp af apparatet 'Sphorn', en slags radioafsender og -modtager. Igennem dette apparat kan man tale med flyveren og høre ham. Kodeordet skulle med mellemrum gentages, og flyveren svarede med et andet kodeord, som modtageren var bekendt med. På denne måde kunne flyveren temmelig let finde folkene, som ventede ham.

Efter en times ventetid hørte vi en maskine, som kom imod os i lav højde.

"Det må være ham", tænkte vi, og i en fart gjorde vi lygterne klar. Men nej. Kalorius slog et slag med halen og forsvandt så i retning mod Aarhus. "Sikken en snyder," var der en, der mumlede, mens vi tavse betragtede den lille prik i luften.

Og så satte vi os igen til at vente, Denne gang dog kun et kvarter. En maskine brummede, vi spidsede ører; jo, det var en engelsk maskine, det var ikke til at tage fejl af. Dette måtte være vores maskine. De fire stærkt lysende stavlygter blev igen stillet op i L-form. Flyveren skulle komme ind fra toppen af L'et og kaste sin last, når vi med den yderste lygte i L'et signalerede til ham. Ganske rigtig. Den store, sølvskinnende fugl, som pludselig var gledet frem fra skyerne, styrede lige hen over lygterne og brusede over vores hoveder i en højde af 100-150 meter. Pludselig udløstes lasten, og 12 faldskærme foldede sig på én gang ud og dalede lydløst mod jorden som hvide spøgelser med deres tunge containers, der indeholdt våben med ammunition. Det var et betagende syn. Der kom pludselig fart i mine gutter. Det gjaldt for os om at få skærmene talt i en fart, for det hændte ofte, at flyverne sendte en ekstra skærm med gaver til frihedskæmperne: chokolade, cigaretter, cykeldæk, uldstrømper etc. Imidlertid var gavepakken betydelig lettere end beholderne med våben, og var der en smule vind, kunne skærmen let blive ført ind i skoven og blive hængende i trætoppene, Det hændte også, at flyverne sendte os en hilsen på et kort, som var hæftet til beholderne: »Hold jer muntre, kammerater! Hold ud, vi kommer!« og lignende stod der. Den slags satte humøret i vejret hos os.

Så snart skærmene nåede jorden, måtte vi sørge for at få dem til at ligge sådan, at vinden ikke kunne udspile dem og føre dem bort. Skærmene blev frigjort fra beholderne (containers), som derpå blev båret op i krattet. En container er modbydeligt tung, og vi sled i det. I krattet åbnede vi dem, og godset blev skjult i underskoven, mens vi fik de tomme containers maset ind i et vildthejn, hvor vi regnede med, at de kunne ligge nogenlunde sikkert mod opdagelse. Det var en 'Fox'-forsendelse, hvilket vil sige våben med ammunition. (Af øvrige forsendelser kan nævnes "Lion", som udelukkende bestod af ammunition, og "Tiger", som bestod af sabotagemateriel.) I en "Fox" var der cirka 100 stk. våben af forskellig slags.

De fleste af folkene tog efter endt arbejde hjem, mens enkelte foretrak at overnatte i en halmstak i nærheden for at passe på sagerne. Dagen efter hentede vi hele partiet i Aarhus Belysningsvæsents lastbil.

Tage Poulsen: Nedkastning af våben i måneskin, 1944. Her efter Sørensen, Jakob (2023): *Modstandsbevægelsen. Systemet*.

Modstandskampen som historie

Lige så snart freden indfandt sig efter befrielsen og Anden Verdenskrigs afslutning, så begyndte der en kamp om historien. Den kamp fortsætter den dag i dag. Eksempelvis fik de store magtforskydninger på verdensplan efter krigen, hvor USA og Sovjetunionen stod tilbage som supermagter med hver sit ideologiske udgangspunkt, betydning for, hvordan modstandskampen blev vurderet. De danske kommunister, som tidligt var gået til modstand, og som især gennem BOPA havde markeret sig som effektive sabotører, blev i efterkrigstiden set på med mistro, fordi kommunistpartiets relationer til Sovjetunionen var tætte. I stedet formede der sig en bred fremstilling af især modstandskampen som et fælles projekt, som danskerne – bredt forstået – var enige om, hvis ikke ligefrem aktive i. Høj som lav, politiker som modstandsmand. Det kalder man *konsensusmyten*, altså en forestilling om, at der stort set var enighed om modstanden som "det rigtige", og at man – høj som lav – grundlæggende støttede dette efter evne. En belejlig måde at fortolke besættelsen, hvor den store del af befolkningen, der ikke aktivt støttede modstandskampen, kom med på vinderholdet. I øvrigt sammen med politikerne, der kunne henvise til deres brud med samarbejdet i august 1943. Konsensusmyten havde også den fordel i efterkrigstiden, at den udvandede kommunisternes indsats, og det var der mange politiske partier, der så en fordel i. Kommunisterne var paria i det politiske liv før og efter krigen.

Besættelsen blev også fejret og husket med mindedage. 9. april, 4./5. maj og 29. august er dage, der stadig markeres over hele landet. Mærkedage af den slags er en væsentlig måde for en nation at markere, hvad der er vigtigt – eller hvad man gerne vil fremhæve som vigtigt. 9. april markerer overgrebet fra tysk side, 29. august markerer den brede, aktivistiske afstandtagen fra samarbejdspolitikken og 4./5. maj den endelige befrielse og kampen, der førte dertil. Men hvorfor ikke mindes politikernes brud med tyskerne 28. august 1943 – hvorfor det klare fokus på den dramatiske og aktivistiske afstandtagen og ikke det demokratiske systems beslutning om, at "hertil men ikke længere"?

En væsentlig del af bearbejdningen af fortiden sker gennem de bøger, som behandler emnerne fra fortiden. Besættelsen som helhed markerer sig som en i særklasse nærstuderet periode af historien. Man regner med, at omkring 15.000 titler – det vil sige bøger og fagartikler – er udkommet om besættelsen siden 1945. Det svarer i skrivende stund til mere end 200 om året eller fire titler om ugen. Hver uge siden 1945. Historieskrivningen om besættelsen begyndte for alvor i 1950'erne. Helt central var historikeren Jørgen Hæstrup, tidligere modstandsmand, der med bøgerne *Kontakt med England* (1954) og *Hemmelig Alliance* (1959) kom med de første egentlige forskningsbaserede fremstillinger. Den første havde fokus på SOE og kontakten til britiske myndigheder i forhold til modstandskampen, hvilket bl.a. havde den effekt, at kommunisternes indsats fik marginal opmærksomhed, da de ikke havde den tætte kontakt til briterne. I *Hemmelig Alliance* blev historien bredt endnu mere ud, men fremstillingen var i tæt tråd med konsensusopfattelsen af besættelsen og modstandskampen. Denne opfattelse var dominerende frem til 1970'erne, hvor en gruppe yngre historikere uden direkte relation til besættelsen begyndte at udgive kritiske værker, der udfordrede konsensusopfattelsen og i stedet pegede på de mange konflikter, der prægede besættelsen og modstandskampen. Besættelsen blev altså fortolket som en periode kendetegnet ved konflikt – ikke konsensus. Historikeren Hans Kirchhoff dokumenterede med *Augustoprøret* (1979), at politikerne ikke trak sig, fordi de ønskede bruddet, men fordi omstændighederne – den manglende kontrol over de demonstrerende masser – tvang dem til det. Det var med andre ord en *konflikt* mellem det politiske system og folket, eller i hvert fald en del af folket og især dem, der gik til modstand. Andre udfordrede de bredt accepterede sandheder, som historikeren Aage Trommer, der med *Jernbanesabotage* fra 1971 dokumenterede, at sabotagen mod de danske jernbaner ingen eller meget ringe militær effekt havde. Det vakte et ramaskrig og blev ikke bedre, da han to år senere udgav *Modstandsarbejde i nærbillede* (1973), hvori han dokumenterede, at de mest aktive i modstandskampen kom fra de politiske yderfløje. Det passede ikke med konsensusmyten og var med til at skabe den afstand, der stadig ses mellem den generelle, folkelige opfattelse – det vi kalder den kollektive erindring – og det som faghistorikerne har kunne påvise i deres undersøgelser.

Fra 1990'erne har historikerne, det man kalder 3. generation, været optaget af at undersøge det, man kalder forrædergruppen – de danske nazister, de østfrontsfrivillige, tyskerpigerne og værnemagerne. Det førte til en række afsløringer, og der kom adskillige overskrifter i aviserne, når man kunne dokumentere omfanget af det økonomiske samarbejde mellem Danmark og Tyskland eller behandlingen af de tyske flygtninge efter krigen. Således vakte Anette Warrings bog *Tyskerpiger* (1994) stor debat, fordi den viste, at kvinderne var en langt mere sammensat gruppe end hidtil antaget og de overgreb, de havde været udsat for særdeles diskutabel. I *Under hagekors og Dannebrog* fra 1998 kunne historikerne Claus Bundgård Christensen, Peter Scharff Smith og Niels Bo Poulsen præsentere en faghistorisk fremstilling af de 6.000 danskere, som meldte sig til tysk krigstjeneste i Waffen-SS. Og sådan blev der ved med at komme titler med afsløringer og udfordringer af konsensusopfattelsen og nuancering af perioden.

Med årene kom debatten mere og mere til at handle om moral og værdier og begyndte at flettes ind i en borgerlig værdikamp, som især statsminister Anders Fogh Rasmussen (V) stod for i 00'erne. Anden Verdenskrig og besættelsen blev eksempler på umoralsk og forkastelig optræden – og det skulle man tage ved lære af. Lektien kunne passende afprøves på den irakiske diktator Saddam Hussein. Han blev fremstillet som en Hitler-lignende figur, men med den forskel, at man nu vidste, hvor slemt det ville – eller kunne? – gå, hvis ikke man tidligt greb ind over for diktatorer. Derfor kom besættelsestiden til at blive et argument for en aktiv dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik i tæt parløb med især USA. Moderne opfattelser af menneskerettigheder og staters ansvar blev brugt til at diskutere f.eks. behandlingen af tyske flygtninge efter krigen, og der var ofte klare fordømmelser af fortidens handlinger.

Anders Hassing

Christian Vollmond

Fra fortid til historie

Historielæsets identitet og metoder

Columbus

Tilhører

SKANDERBORG AMTSGYMNASIUM
& HF-KURSUS

Historie fagdepot

SKANDERBORG
GYMNASIUM FAG

110745

Hvad er historie og historisk metode? Hvordan bruger vi historie som individer og samfund? Hvornår og hvordan er historie et humanistisk eller et samfundsvidenskabeligt fag?

Fra fortid til historie er en grundbog til historie, der sætter ord på fagets relevans og introducerer forskellige faghistoriske tilgange til studiet af fortid. Metode og teori præsenteres i et letflydende sprog med eksempler og cases fra nutiden og fra den nære og fjerne fortid.

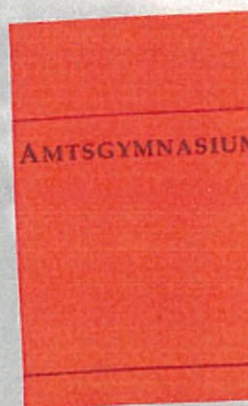
Med kapitler om historie i hverdagen og samfundet, om kilder og historieformidling samt om historie som videnskabsfag kan bogen både bruges til introduktion, til små og større opgaver i undervisningen samt til tværfagligt samarbejde.

Anders Hassing er lektor i historie og samfundsfag på Ørestad Gymnasium.

Christian Vollmond er lektor i historie og religion på Københavns VUC.

ISBN 978-87-7970-186-1

9 788779 701861

Fra fortid til historie
Historiefagets identitet og metoder
© Forlaget Columbus og forfatterne 2013
1. udgave, 2. oplag 2014
Forlagsredaktion: Kjeld Mazanti Sørensen
Grafisk tilrettelægning: Bodil Mulla
Omslag: Annette Wendelboe Jensen
Tryk og repro: Tarm Bogtryk A/S

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Printed in Denmark 2014

ISBN 978 87 7970 186 1

Although attempts have been made to contact all copyright holders where known, should there be any unintentional or unavoidable omissions, authentic copyright holders are asked to accept our apologies and are invited to contact Columbus.

Forlaget Columbus
Østerbrogade 54 C
2100 København Ø
Tlf.: 35 42 00 51
Fax: 35 42 05 21

www.forlagetcolumbus.dk
info@forlagetcolumbus.dk

* Fortid:

Det som engang var. Findes ikke længere.

* Historie:

Fortællinger om og fremstillinger af den fortidige virkelighed.

Fortid og historie

Denne bog handler om, hvad fortiden betyder for mennesker, hvordan vi bruger den, og hvordan vi undersøger den. **Både i voldsomme tilfælde som Jens Liljegrens og i alle mulige andre.** Med **fortid** mener vi alt det, der er sket, og som kommer før lige nu! Fortiden er med andre ord enormt omfattende, samtidig med at den ikke er her længere. Det, der er tilbage, er nogle spor og de fortolkninger og fortællinger, vi laver. Fortællingerne om fortid kalder vi også for **historie**. Fortiden ændrer sig ikke, men det gør vores historier om den. Og disse historier er med til at forme vores opfattelser af verden og virkeligheden. Selv om fortid ikke længere findes, spiller den en rolle i vores verden i nutiden i form af "historier".

Opgave

Ordet historie bruges i mange forskellige betydninger. Forklar, hvad der menes med "historie" i de følgende vendinger:

- "Dette er en historisk begivenhed"
- "Han er historie"
- "Historien vil vise, at ..."
- "Det har kun historisk interesse"
- "Historiens dom"
- "Det vil gå over i historien"
- "Historiens vingesus"
- "Sikke en grim historie"
- "Vi skriver historie ..."
- "Historien vil frikende os!"

Historiefag og historiebrug

Historie er et hverdagsbegreb, som vi bruger på mange forskellige måder. Denne bog handler om historie som undervisningsfag. Ifølge læreplanen drejer historie sig om, "*hvorledes mennesker har levet sammen og forholdt sig til samfund og naturgrundlag fra oldtiden til i dag ... Centralt i faget er tolkningen af de spor, den historiske proces har efterladt sig, og hvorledes tolkninger af historien bliver brugt*" (Historie A – STX). Undervisningsfaget historie handler altså både om fortid, om historier om fortid og om, hvordan disse historier bliver brugt i nutiden.

Men der findes andre og endnu bredere definitioner af historie. Den dansk-norske forfatter og historiker Ludvig Holberg definerede fx i 1700-tallet historie som "et spejl", hvori man kan se, dømme og tage ved lære af det, som er sket. Også den nulevende historiker Bernard Eric Jensen definerer historie på en bredere måde, nemlig som "*når nogen bruger fortid til noget*". At "bruge" fortid kan både være noget, vi gør i hverdagen, noget vi gør i samfundet, og det kan være en faglig og videnskabelig aktivitet. Ifølge denne brede definition af historie er historiefaget altså bare én ud af flere måder at bruge fortid på.

Når grupper og individer bruger fortællinger og forestillinger om fortid, kaldes det historiebrug. Hi-

storie bruges på mange måder, og de eksempler, vi nævner herunder, skal ikke ses som en udtømmende liste. Der er også flere af de forskellige måder at bruge historie på, der overlapper hinanden.

I dette kapitel vil vi se nærmere på forskellige former for historiebrug. Det er vigtigt, fordi historier om fortid, som vi så i Jens Liljegrens tilfælde, spiller en stor rolle for måden, vi opfatter os selv og samfundet på. Det hænger sammen med, at alle mennesker har det, vi kalder en historiebevidsthed. Alle bogens øvrige kapitler handler især om historie som fag. Det vil sige den særlige form for historiebrug, hvor man med udgangspunkt i videnskabsfaget historie metodisk og teoretisk undersøger fortid.

Historiebevidsthed

Det er ikke kun i forbindelse med undervisning, at vi støder på historie. Et hurtigt kig på de aktuelle biografplakater, spilreklamer eller hylderne hos boghandleren vil vise, at mange populærkulturelle produkter også "bruger fortid til noget".

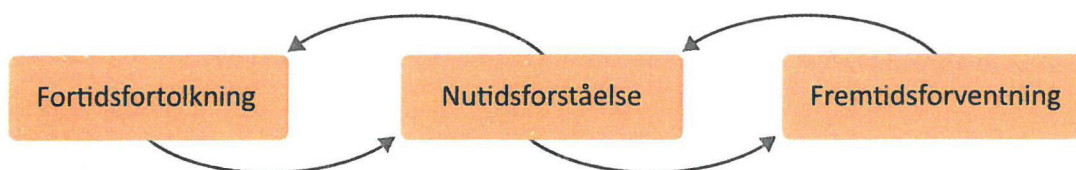
Men hvorfor er fortiden tilsyneladende dragende for mange mennesker? Og hvad kan den bruges til? For at svare på disse spørgsmål er det nødvendigt at starte med at kigge lidt nærmere på menneskers forhold til tid.

Vi mennesker "lever i tid". Vi er i nuet og kan herfra tænke på fortiden og gøre os forestillinger om fremtiden. Vi ser altid fortid fra nutiden. Det betyder også, at vi kan opfatte fortid forskelligt, og der kan opstå mange forskellige historier om fortid.

Et eksempel: Et kærestepar går fra hinanden. Det er den samme begivenhed, de oplever, men de vil meget ofte have to forskellige opfattelser af, hvad der skete, og hvorfor det skete. Måske vil den ene part opleve det som en lykkelig begivenhed, mens den anden oplever det som en livskrise. Hvis den ulykkelige senere finder en ny kæreste, vil historien om det forfærdelige brud måske ændre sig. I lyset af det nye forhold – en begivenhed i nutiden – kan synet på fortiden ændre sig: Bruddet er nu blevet et "held i uheld", nemlig den begiven-

* **Historiebrug:** Personer og gruppers brug af fortællinger og forestillinger om fortid.

Figur 1 Illustration af menneskers historiebevidsthed

Eksempler på historiebrug

Historie som læremester: Når vi bruger erfaringer fra fortid som begrundelse for de valg, vi træffer i nutiden. Fx: "I 1930'erne førte fremmedhad til krig og folkedrab. Derfor bør vi være tolerante i dag."

Historie som perspektiv eller spejl: Når vi bruger fortiden til at skabe et møde med noget fremmed og anderledes. Fx: "Da far var dreng fandtes der slet ikke computere" eller "Tænk på, at dengang sked de bare direkte ned i rendestenen!"

Historie som identitetsdannelse: Når vi danner "jeg-" og "vi-følelse" under anvendelse af fortid. Bestemte fortidige forhold tillægges betydning for, hvorfor "vi" er, som "vi" er i dag. Fx: "Vi vikinger har jo altid godt kunnet lide øl."

Historie som argument: Når fortidige forhold tillægges betydning for synet på nutidige forhold.

Fx kan fortid bruges til at legitimere (= at gøre lovlig/acceptabel) eller delegitimere (= at gøre ulovlig/uacceptabel) bestemte holdninger, handlinger eller ideologier.

Historie som underholdning: Når fortid bruges til fornøjelse og tidsfordriv. Fx i film, tv-serier, tegneserier og på museer.

Historie som (videnskabs)fag: Når vi studerer fortid på linje med andre videnskabelige fagområder.

Fx kan undersøgelserne af fortid formidles i bøger, artikler, museumsudstillinger eller dokumentarfilm.

Opgave

- Kan du/I komme på andre typer af historiebrug end de her nævnte?
- Prøv at inddele de forskellige typer af historiebrug i grupper. Hvilke af de forskellige typer af historiebrug hænger sammen?

hed, der muliggjorde et nyt og bedre liv.

Den samme fortid kan altså tolkes på flere måder. Dette kan vi direkte overføre til historiefaget, hvor man netop arbejder med at fortolke fortid. **Man kan sige, at vores fortolkninger af fortid hænger sammen med vores nutidsforståelse og desuden påvirker vores forventninger til fremtiden.** Dette kaldes **historiebevidsthed**. Alle mennesker har en historiebevidsthed, der gennem livet dannes og omdannes. Det er ikke det samme som "viden om fortiden" – for eksempel i form af kendskab til en masse fakta om Anden Verdenskrig. Men historiebevidstheden kan kvalificeres (styrkes), hvis man beskæftiger sig fagligt med fortid. **Det så vi i Jens Liljegrens tilfælde, da han undersøgte omstændighederne omkring sin farfars død.**

Ligesom historiebevidsthed er et fælles menneskeligt træk, er også det at lave fortællinger vigtigt for alle mennesker. Nogle vil faktisk hævde, at det er gennem menneskets fortællinger om verden, at den overhovedet giver mening og bliver forståelig **(se også kapitel 6 om historie og sprog).**

Historiesyn

Vores fortællinger om fortid og hvordan vi bruger dem kan være meget forskellige og er blandt andet

Dansk

Man binder os på mund og hånd – to versioner

Poul Henningsen og Kjeld Abell, 1940

Det gælder kærlighed og krig

Gribe efter blanke ting
vil hvert lille grådigt barn.
Binde andre med en ring
gør man som helbefarn.
Tænk, hvor har man stået tit
og delt et vindues paradis:
Helle – helle – det er mit.
Og livet går på samme vis:

Det gælder kærlighed og krig,
at alle løfter kun er svig,
og ingen kan stole på menneskenes ord.
Af angst for livets eget sus
bedøver vi os i en rus
af søde kontrakter og løgne, vi tror.
Kunne vi forbyde de tre ord: Jeg elsker dig,
var vi vist i elskovskunst på mere ærlig vej.
Det gælder kærlighed og krig,
at alle løfter kun er svig,
og ingen kan stole på menneskenes ord.

Sel når skib på skib går ned,
og land på land blir slettet ud,
handler man af ædelhed
og ber til hver en gud.
Fredstraktat og venskabspagt,
det er papir, der koster blod.
Svaghed væbner sig mod magt
i angstens desperate mod.

Det gælder kærlighed og krig
at alle løfter kun er svig,
og ingen kan stole på menneskenes ord.
Hva hjælp de håndslag som I gav,
for den, der står ved mandens grav?
Et menneske er nul mod den hellige jord.
Angst for vores fjender? Ja – men mere angst for den
stormagt, som vil hjælpe os og kalder sig for ven.
Det gælder alle tiders krig,
at garantier kun er svig,
og ingen kan stole på staternes ord.

Man binder os på mund og hånd

Gribe efter blanke ting
vil hvert lille grådigt barn.
Binde andre med en ring
gør man som helbefarn.
Tænk, hvor har man stået tit
og delt et vindues paradis:
Helle – helle – det er mit.
Og livet går på samme vis:

Man binder os på mund og hånd
med vanens tusind stramme bånd,
og det er besværligt at flagre sig fri.
Vi leger skjul hos en, som ved
at skærme os mod ensomhed,
med søde kontrakter vi luller os i.
Kunne vi forbyde de tre ord: Jeg lover dig,
var vi vist i kærlighed på mere ærlig vej.
De ord, vi svor med hånd og mund,
de gælder kun den korte stund,
til glæden er borte og alting forbi.

Møde, hvad der venter os,
og ingen ved, hvordan det går.
Bære skæbnen uden trods,
hvad der så forestår.
Glad ved hver en venlighed,
men uden tro, at det bli'r ved,
søge fred, idet vi ved,
at vi har ingen krav på fred.

Man binder os på mund og hånd,
men man kan ikke binde ånd,
og ingen er fangne, når tanken er fri.
Vi har en indre fæstning her,
som styrkes i sit eget værd,
når bare vi kæmper for det, vi kan li'.
Den, som holder sjælen rank, kan aldrig bli'e træl.
Ingen ka' regere det, som vi bestemmer sel'.
Det lover vi med hånd og mund,
i mørket før en morgenstund,
at drømmen om frihed bli'r aldrig forbi.

Høstdigt

Morten Nielsen, 1944

Det mørkner i vort år.
En høstlig himmel stråler tændt,
men nogle faldt omkuld nu
imod en grå cement.
De skød en flok af os.
De greb om livets yngste år
og det er deres smerte,
som følger os hvorhen vi går.

Vi hader disse år.
Vi hader disse hadets år,
pistolskud i en opgang,
og død i mørke sår.
Men vi har lært at kæmpe
for vi har lært at dø og slås,
og dem vi nu har mistet
skal vinde sejren gennem os.

Filmens vingesus

Foto | Bob Penn

5 Elizabeth Taylor i Cleopatra

Vi henter i stigende grad vores historiske bevidsthed fra film og tv. Det, som vi mener at vide om den romerske oldtid, kommer sjældent fra historiske studier og museumsbesøg, men som regel fra *Gladiator* eller *Rome*.

10 Af Peter Schepelern / [Ekko #39](#)

Hvis vi af en eller anden grund prøver at forestille os D-dagen i 1944, hvor de allierede begyndte landsætningen af tusindvis af tropper på Normandiets kyst, vil de fleste af os nok spontant tænke på den fænomenale åbningssekvens i Spielbergs *Saving Private Ryan*.

15

Gælder det Hitler i bunkeren, er det Bruno Ganz i *Der Untergang*, der er den nærmest automatiske association. Og sandsynligvis er vores generelle opfattelse af, hvordan verden egentlig så ud i middelalderen og korstogstiden, hentet fra fiktionsfilm som *Braveheart*, *Rosens navn* og *Kingdom of Heaven*. For film - ikke autentiske optagelser eller dokumentarfilm, men fiktionsfilm - er blevet vores vigtigste historiebog.

20

Men hver gang en stor historisk film kommer frem, vil der næsten altid melde sig alvorlig kritik fra faghistorikerne, som anholder diverse forvanskninger og fordrejninger af de historiske kendsgerninger. Og man forstår bekymringen: Kun en tåbe frygter ikke fiktionen, som kan rive os med på en helt anden måde end de tørre facts.

25

Digt og Danmarkshistorie

Den historiske film etablerede sig tidligt med genreskabende højdepunkter som Griffiths *En nations fødsel* (1915), et storladent (og racistisk) epos om den amerikanske borgerkrig, og Abel Gances monumentale *Napoléon* (1927).

30

I 1930'erne havde historiske dramaer en storhedstid i Hollywood, hvor filmstudiernes arkitekter, scenografer og kostumedesignere kunne brillere med overdådige rekonstruktioner af historiske miljøer. Filmene var ofte såkaldte biopics med fokus på en historisk skikkelse

som i Stanley og Livingstone, Marie Stuart og Marie Antoinette.

5 Til gengæld følte man sig ikke særligt bundet af de historiske begivenheder, som da man i *Rasputin and the Empress* (1932) lod Rasputin voldtage en russisk fyrstinde, som efterfølgende vandt en sag mod MGM. Eller når man i Curtiz' berømte *The Charge of the Light Brigade* 1936, da: *For Englands ære*) opdigtede en helt vrøvlagtig forklaring på Krimkrigens berømte slag, som siden fik en anderledes sarkastisk og militærhistorisk analyse i Tony Richardsons *Den lette brigades angreb* (1968).

10 Dansk film har ikke dyrket genren særlig ofte. Generelt har det nok været for dyrt at rekonstruere fortidige miljøer. Der er enkelte film som *Kongen bød* (1938) om stavnsbåndets ophævelse, Dreyers *Vredens Dag* (1943) om heksebrændinger i 1620'erne, Schnéevoigts *Tordenskjold gaar i Land* (1942), der præsenterede sig som "Digt og Danmarkshistorie i Forening", og Kjærulff-Schmidts *Peter von Scholten* (1987), om
15 guvernøren der afskaffede slaveriet på de dansk-vestindiske øer i 1848.

Mest filminteresse har der – naturligt nok – været for besættelsestiden, den mest dramatiske begivenhed i vores nyere historie. *Drengene fra Sankt Petri* havde et vist afsæt i virkeligheden, idet den var frit inspireret af Churchill-gruppens aktiviteter. Men det er først nu, at man med
20 Ole Christian Madsens kommende *Flammen & Citronen* griber stoffet mere historisk og biografisk an.

Det måske mest oplagte drama i Danmarkshistorien, Struensees storhed og fald, har dannet grundlag for to tyske film (1923 og 1956) og en engelsk (1935). Balling havde i mange år
25 planer om en dansk film om emnet, og nu er der flere nye initiativer til at realisere stoffet.

En særlig aura

Når filmmediet fra begyndelsen har været på strandhugst i historien, skyldes det, at verdenshistorien byder på en række nyttige sager, som filmen kan bruge. Det historiske stof
30 tilbyder en aura af betydningsfuldhed. Det er ikke bare menigmands små trængsler, vi møder, det er historiens vingesus, der stormer forbi. Der er også en særlig fascination ved at kigge ind i fortidens fremmedartede og eksotiske universer og en særlig nostalgi ved at genopleve verden af i går.

35 Men det vigtigste er nok, at verdenshistorien byder på krige og revolutioner, konfrontationer og drama – det stof, som gode historier er lavet af. Verdenshistorien byder på handlekraftige og unikke personligheder med stærke lidenskaber og viljer: ambition, begær, forfængelighed og brutalitet. Det er roller, som er attraktive for karismatiske skuespillere: Cate Blanchett som den første dronning *Elizabeth*, Peter O'Toole som *Lawrence of Arabia*, Ben Kingsley
40 som *Gandhi*, George C. Scott som general *Patton*, Forest Whitaker som Idi Amin i *The Last King of Scotland*.

Man skulle tro, at der var et spændingstab i den historiske film, hvis vi ellers ved, at Columbus opdagede Amerika, at Napoleon tabte ved Waterloo, og at det ikke lykkedes von Stauffenberg
45 at sprænge Hitler i luften. Men netop fordi vi har denne forhåndsviden, får fortællingen en aura af definitiv skæbne, der opleves som inciterende og kunstnerisk. Vi ser med bagklog visdom på de stakkels personer, som ikke ved, hvad der venter dem.

Svarende til Kierkegaards kendte udsagn om, at livet leves forlæns og forstås baglæns, kan man sige, at de historiske personer lever forlæns, mens vi tilskuere forstår dem baglæns og i den proces kan nyde vores egen bagklogskab.

5

At beherske fortiden

"Den, der behersker nutiden, behersker fortiden," hedder det i 1984, George Orwells fremtidsroman om et samfund, ikke ulig Stalins Sovjet, hvor historien redigeres og forfalskes efter statens diktat.

10

Man kan også sige, at den, der mest overbevisende kan tage historien til indtægt for sine synspunkter, har den bedste sag. Derfor ser man, især i totalitære stater, en bevidst udnyttelse af den historiske allegori.

15

Den italienske udstyrsfilm *Scipio Africanus* (1937) handler om Scipios sejr over Hannibal ved Kartago i 202 f.v.t. i den anden puniske krig, men skal forstås som en kommentar til Mussolinis aktuelle felttog i Abessinien i 1935.

20

Eisensteins *Aleksander Nevskij* (1938) handlede nok om den russiske fyrstes sejr over de tyske ordensriddere i slaget på isen i 1242, men har åbenbar reference til Nazitysklands truende oprustning i slut-30'erne. Og Veit Harlans nazistiske *Jøden Süß* (1940) greb tilbage til en historisk skikkelse, hvorved filmens antisemitiske budskab fremstod som en sandhed, der var bekræftet af historien selv.

25

Men også demokratierne var opmærksomme på den historiske films propagandamuligheder. Mod slutningen af Anden Verdenskrig kom Laurence Oliviers *Henrik den Femte* som en beredskabsfilm, der skulle stimulere det engelske folk under krigens trængsler. Og Shakespeares berømte vers i kongens tale inden det afgørende slag klang af aktuel betydning: "We few, we happy few, we band of brothers. / For he today that sheds his blood with me / Shall be my brother."

30

Gennemslagskraft

Når aktuelle begivenheder på den måde spejler sig i historiske begivenheder, får det aktuelle en karakter af eviggyldighed og nødvendighed.

35

Det, der siden fremstår som historiske begivenheder, starter typisk som fragmenterede og punktuelle nyheder i medierne. Ved at gøre den historiske begivenhed til en fortælling med handlekraftige personer og en lineært fremadskridende handling, bliver historien forståeliggjort, men selvfølgelig også manipuleret i en bestemt retning.

40

Otto Premingers *Exodus* fra 1960 er en "storfilm" om jødiske aktivister og terrorister, der i 1947 kæmper for oprettelsen af staten Israel. Filmen var lagt an til at påvirke verdensopinionen i det jødisk-arabiske spørgsmål via effektiv Hollywood-dramaturgi og kendte filmstjerner. I dag virker filmen ret naiv og tendentiøs, men det er stadig interessant at blive mindet om, at også jøderne i kampen for et hjemland dengang anvendte terrorisme: "We are soldiers - our only weapon is our willingness to die", et synspunkt og en strategi, som nu er overtaget af palæstinenserne.

45

Bo Widerbergs *Oprøret i Ådalen* fra 1969 skildrer en situation i 1931, hvor svensk militær dræbte strejkende arbejdere og en tilskuer under en demonstrationsmarch, og filmen fik aktuel gennemslagskraft midt i den aktuelle politiske debat.

5

Populærfilmens maskineri

I moderne film tages markante historiske begivenheder op. Eller rettere: Begivenhederne bliver markante, fordi de bliver effektivt behandlet i spillefilm.

10 Konspirationsteorierne om mordet på præsident Kennedy fik deres faste holdepunkt i Oliver Stones *JFK*, Ridley Scotts *Black Hawk Down* blevet offentlighedens vigtigste kilde til belysning af det amerikanske engagement i Somalia i 90'erne, og Rwanda-folkedrabet har fået sin klagende behandling i film som *Hotel Rwanda*.

15 De emner, der køres gennem populærfilmens effektive maskineri, får en stærk opmærksomhed, mens historiske begivenheder, der ikke har det dramatiske potentiale, kun vanskeligt vækker almen interesse. EU med diverse forstadier har for eksempel enorm betydning for de europæiske samfund. Men det er ikke filmstof. Hvorfor ikke? Fordi der mangler en helt og en skurk, der mangler signifikante øjeblikke, hvor dramaet spidser sig til,
20 der mangler overskuelighed og koncentration. Her er bare en masse kedelige møder og forhandlinger og langsomme beslutningsprocesser.

De store aktuelle begivenheder i det nye årtusind, 11. september og Irak-krigen, markerer sig efterhånden også i fiktionsfilmen. Men endnu med en vis forsigtighed, for den aktuelle
25 tolkning kan være risikabel (hyldesten til Afghanistans islamiske mujahedin-krigere i *Rambo III* står i dag i et noget ironisk skær).

Film som Paul Greengrass' *United 93* og Oliver Stones *World Trade Center* er begge en slags følelsesfulde dokudramaer, der ser snævert på et bestemt hjørne af begivenhederne uden at
30 vove sig ud på en bredere forklaring. Og Brian De Palmas nye *Redacted* er en af en række kommende amerikanske film om Irak-krigen. Men det er påfaldende, at ingen endnu ikke har haft lyst til at komme med en mere analyserende fremstilling af begivenhederne. Man begynder med de enkelte historier. Og på et tidspunkt vil det ikke mindst være filmene, der fælder historiens dom.

35

National identitet

En vigtig baggrund for historiske fiktioner er den nationale identitet, som først og fremmest er bundet til den fælles historie. Ved at minde om den fælles fortid skabes der mere sammenhæng i nutiden.

40

Det var et vigtigt motiv bag 1800-tallets historiske romaner (i dansk litteratur for eksempel Ingemanns *Valdemar Sejr* og Carit Etlars *Gøngehøvdingen*), men præger også den historiske malerkunst. Malerier som Carl Blochs *Christian II på Sønderborg Slot* og Otto
45 Baches *De sammensvorne rider fra Finderup lade efter mordet på Erik Glipping 1286* (1882) er blevet ikoner for danskerens historiske bevidsthed, på samme måde som amerikanerne tænker sig Washington i færd med at krydse Delaware-floden ud fra Emanuel Leutzes berømte maleri (1851).

På samme måde kan hele westerngenren siges at dreje sig om at give den sammensatte amerikanske befolkning et fælles fundament, fælles rødder til de rodløse. Derfor må pionerhistorierne fortælles igen og igen - historien om nybyggernes erobring af Det vilde Vesten med legendariske skikkelser som Jesse James, Wyatt Earp, Buffalo Bill, Sitting Bull og general Custer.

Med den historiske film får befolkningen adgang til sin historie, på godt og ondt. Især tv-serien har fungeret som formidler af identitetsskabende historiefortælling, som vi har set det med *Matador* og *Krøniken*. I sin tid var det den amerikanske tv-miniserie *Holocaust* (1978), der mindede den chokerede (vest)tyske befolkning om en forbrydelse, som offentligheden mere eller mindre havde fortrængt. Og Edgar Reitz' store *Heimat*-krønike drager gennem hele den traumatiske nyere Tysklandshistorie fra nederlaget efter Første Verdenskrig til Genforeningen og det nye årtusind. I de senere år er som modvægt kommet historiske film, der har kunnet stimulere tyskernes selvværd.

Under nazismen var modstanden mod Hitlers regime ikke just overvældende i Tyskland, og civilcouragen var begrænset. Men nu mindes filmene dem, der trods alt havde mod til at reagere: officeren Wilm Hosenfeld, der reddede den polske jøde (*Pianisten*), Sophie i studenternes modstandsgruppe (*Sophie Scholl - De sidste dage*) og von Stauffenberg, der ledede attentat-forsøget mod Hitler den 20. juli 1944.

På den måde er det de historiske film, der så at sige kontrollerer den almindelige offentligheds tænkning om en historisk epoke. Det har for nyligt været kritiseret i Tyskland, at historien om von Stauffenberg laves som en stor Hollywoodproduktion med Tom Cruise i hovedrollen. Men det er også blevet slået fast, at en stor Hollywoodfilm som Brian Singers *Valkyrie* netop er vejen, hvis man ønsker, at von Stauffenberg skal huskes.

Mel Gibsons stortanlagte *Apocalypto* blev sidste år kritiseret af historikere for alskens forvanskninger og fejlagtigheder i fremstillingen af mayakulturen, men den blev også rost, fordi den netop i kraft af sin kulørte dramatik fik skabt ny interesse for en af de store historiske kulturer.

Oplevelse, ikke viden

Den historiske film er generelt en tvivlsom kilde til historisk viden. Men den kan noget andet. Vi kan nok så meget løbe rundt på Forum Romanum med en guidebog i hånden og prøve at forestille os, hvordan der var i Rom for 2000 år siden. Men sandsynligvis giver *Gladiator*, trods en del friheder over for de historiske kendsgerninger, et væsentligt bedre billede end det, vi selv kan fremmane i fantasien.

Det er ikke pålidelig information, men vi føler, at vi har været der. Og hvis man finder det bekymrende, at fiktionerne i høj grad får lov at fylde os med tvivlsom viden, så kan man berolige sig med, at fiktion ikke kun er en hovedkilde til vores *historiske* viden, men i det hele taget belærer os om alt muligt, som den i virkeligheden ikke har forstand på. Det er også i filmens fiktioner, at vi henter en stor del af vores indsigt i menneskers psykologi og adfærd, ligesom der er mange fænomener, som de fleste af os kun kender fra fiktioner. Vi synes måske, at vi ved en masse om seriemordere og terrorister, om politiundersøgelser, bankkup og

biljagter, men i langt de fleste tilfælde er det noget, vi ved fra filmene.

Filmens fiktioner giver os måske ikke altid historiske *oplysninger*, men de giver os historiske *oplevelser*. Godt stof og vingesus.

5

Historiske film skævvrider vores syn på den virkelige historie

5

En lang række film og tv-serier om historiske begivenheder styrker interessen for fortiden, men giver også ofte publikum forkert viden, lyder det fra flere historikere. Det ses blandt andet i en aktuel film om Christian IV

10 Linda Corfitz Jensen

15 I "1864" fremstilles Slesvig i filmen som ren tysk, og Holsten findes ikke. I HBO's populære serie "Vikings" rodes forskellige kronologier og familierelationer fra den engelske middelalder sammen med sagnkonger. Og i den biografaktuelle film "Christian IV – Den sidste rejse" fortælles det, at Christian IV holdt sin tidligere samlever Kirsten Munk spærret inde. Intet af det stemmer overens med virkeligheden. Foto: Pressefotos fra HBO, DR og Reel Pictures.

20 I den biografaktuelle film "Christian IV – Den sidste rejse" fortælles det, at Christian IV holdt sin tidligere samlever og mor til sine børn, Kirsten Munk, spærret inde. Sandheden var, at Kirsten Munk selv var gået fra kongen, og hun kunne færdes frit.

I HBO's populære serie "Vikings" rodes forskellige kronologier og familierelationer fra den engelske middelalder sammen med sagnkonger og historiske konger fra vikingetiden. Og i traileren til den kommende hollywoodproduktion "Maria Stuart" møder den engelske

dronning Elizabeth I og den skotske Stuart-dronning hinanden – et sådant møde fandt heller aldrig sted.

5 Historisk fiktion er i det hele taget populært og øger interessen for den specifikke historie eller tidsperiode. Problemet er dog ifølge flere historikere, at publikum ofte får et fejlagtigt indtryk af den virkelige historie.

Den bekymring deles blandt andet af historieprofessor Dick Harrison ved universitetet i Lund, som beskriver problemet i forordet til sin bog "Trediveårskrigen" fra 2018:

10 "Et sjældent diskuteret problem i vore dages historikerverden er, at kopierne er i gang med at overtage originalerne. Via dramatiseringer, re-enactments, tv-serier, computerspil og film tårner den virtuelle historie sig op som mere virkelig, mere indflydelsesrig og for mange tilskuere mere ægte end den rigtige historie."

Harrison uddyber problemet over for Kristeligt Dagblad:

15 "Fiktionalisering følger normalt planlagte spændingsforløb med store doser af Hollywood. Det gør fiktion mere maskeret end historien. Eller rettere sagt, historien er bare et scenarie, der bruges til at fortælle om nutiden. Du tror, du lærer om historien, men det gør du ikke."

Hans danske kollega Rasmus Glenthøj, lektor i historie ved Syddansk Universitet, er enig:

20 "Størstedelen af befolkningen får deres historiske viden gennem serier, romaner, film og computerspil – selvfølgelig får de også noget at vide fra skolen. Men folk står jo ikke i alenlange køer uden for butikken, når bøger udkommer om Svenskekrigene, 1864 eller Harald Blåtand. Det handler ikke om, at jeg eller andre historikere er forsmåede over, at vores bøger ikke sælger mere. Det handler om, at når man har stor magt som biograffilm og tv-serier, har man også et ansvar."

25 Maria Helleberg, forfatter til historiske romaner, prøver at leve op til det ansvar. Hun gør sig umage med at formidle historien baseret på fakta, hvor hun så digter, hvordan og hvorfor historien formede sig, som den gjorde. Så at sige optegner hun linjerne mellem de historiske holdepunkter.

Helleberg forstår ikke, hvorfor filminstruktører og andre udøvere af historisk fiktion ikke holder sig tæt til historien:

30 "I filmen påstår de, at Christian IV spærrede Kirsten Munk inde, men i virkeligheden skred hun selv. Det er da en mere interessant udfordring at prøve at forklare, hvorfor hun gik fra sin konge og børn i stedet for at sværte Christian til som et dumt svin, der spærrede hende inde. Hvis historien giver dig et benspænd, så må du lade dig fælde af det. Man bliver glad for historiens benspænd, for det får én til at tænke."

35 Forfatteren kommer med et forslag:

"Det ville fungere meget bedre, hvis filmen informerede om, hvad der er lavet om i forhold til historien."

5 Undersøgelser har vist, at historiske film faktisk påvirker publikums opfattelse af historien. Et amerikansk studie fra Washington University i 2009 dokumenterede, at selvom folk fik faktisk tekst om historien sammen med et klip fra en film, hvor historiske begivenheder blev dramatiseret, huskede testpersonerne de fejlagtige informationer fra filmen i mere end halvdelen af tilfældene.

10 Også en dansk undersøgelse fra Nationalt Videncenter for Historie og Kulturarvsformidling om DR's tv-serie "1864" viser, at serien påvirkede folks syn på Anden Slesvigske Krig. 1.000 repræsentativt udvalgte danskere blev før og efter serien spurgt, om de var enige i, at krigen først og fremmest skyldtes de danske politikeres dumhed, og her erklærede 39 procent sig enige før serien, mens 57 procent erklærede sig enige efter.

15 "Historiske film har haft stor indflydelse. Efter 'Braveheart' kom der en stigning i skotsk selvfølelse. Vikinger får et kæmpe boost, og selvom vi godt ved tv-serien 'Vikings' er underholdning, så former populærkultur billedet af fortiden" fortæller Peter Brunbech, videnscenterchef fra Nationalt Videnscenter for Historie- og Kulturarvsformidling og fortsætter:

20 "Populærkulturen bestemmer, hvad har vi inde på radaren. Hvidstengruppen har fået langt større opmærksomhed efter filmen, og vi er også alle sammen overbevist om, at vi ved, hvordan det foregik i 30'erne på grund af 'Matador'."

De historikere, Kristeligt Dagblad har talt med, er enige i, at kunstnere skal have fuldstændig frie rammer, og Peter Brunbech mener ikke, historikere hverken kan eller bør stille regler op for kunstneres arbejde med historien.

25 "Jeg er lidt træt af den evige diskussion om historisk korrekthed, fordi den ofte skaber nogle mærkelige diskussioner om uniformsknapper og lignende, der spærrer for den vigtigere diskussion af, hvilken kunstnerisk fortolkning af historien, der præsenteres. Og dén diskussion er vigtig, fordi historiefilmene har stor indflydelse på det, vi tænker, vi ved om historie."

30 Derfor mener Brunbech også, at museer og uddannelsessektoren har et stort ansvar.

35 "Vi skal uddanne folk i historiebrug – hvordan andre mennesker bruger historien. Nogle kunstnere bruger den til at tjene penge, som en moralsk pegefinger eller til at fortælle en sød kærlighedshistorie. Nutidig historieundervisning handler ikke kun om at formidle fakta om gamle dage, men også om at lære elever og studerende at forholde sig kritisk til andres brug af historien."

Debatten om kunst versus sandheden går helt tilbage til antikken, hvor Aristoteles og Platon var uenige om, hvilket greb der bedst formidlede sandheder. Aristoteles mente, at poetiske

sandheder indholdt dybere og højere sandheder, mens Platon mente, at kunsten var en imitation af virkeligheden og dermed blot en forvrængning.

Historiker og tidligere museumsinspektør på Frederiksborg Museum Steffen Heiberg perspektiverer yderligere:

- 5 "Det er jo en ældgammel diskussion. Noget historisk fiktion lægger sig tæt op ad historien, og nogle er langt fra. Men for enhver fiktionsforfatter står historien til fri afbenyttelse."

Alligevel tilskynder Heiberg kunstnerne til at være mere historisk korrekte for deres egen skyld:

"Et værk bliver mere overbevisende, jo mere historisk korrekt, det er."

- 10 Historikeren fremhæver I. P. Jacobsens værk "Marie Grubbe" som værende gennemresearchet med hensyn til klædedragter og interiør, endda også i forhold til dialogen. I den anden ende af spektret husker han, da han som dommer i en konkurrence om at skrive historisk fiktion på Gyldendal skulle læse et par fortællinger tidssat i middelalderen.

- 15 "Romanerne havde nogle indgående sexscener med bønder. Hvis man ved bare lidt om hygiejneforholdene for landbefolkningen i middelalderen, så bliver scenerne straks meget utroværdige."

- 20 Heiberg forklarer en udfordring for kunstnere, der skulle have lyst til at være komplet historisk korrekte: "Forfatterne kan ikke gøre sig fri af nutidens moralske normer, så en nutidig kunstner må tage hensyn til dem. For eksempel ville det se mærkeligt ud, hvis en fiktionsforfatter forsvarer Hitler."

Det har ikke været muligt at få en kommentar fra instruktøren af "Christian IV – Den Sidste Rejse", Kasper Kalle.

5 KENDTE FILM, DER VILDLEDER PUBLIKUM.

- 25
- "1864": Slesvig fremstilles i filmen som ren tysk, og Holsten findes ikke. Selve grundlaget for krigen i 1864 er dermed umuligt at forstå.
  - "Braveheart": Den skotske oprører William Wallace havde ikke kælenavnet Braveheart, i stedet tilhørte navnet Robert the Bruce, der i filmen forråder William Wallace. I virkeligheden er Robert the Bruce en stor skotsk helt, og han havde intet at gøre med Wallaces død.
- 30
- "Flammen og Citronen": I filmen bliver Flammens kæreste fremstillet som dobbeltspion. Intet tyder på, at hun skulle have været det i virkeligheden.

- "U-571": Filmen handler om, hvordan amerikanerne fik fat i tyskernes krypteringsmaskine, Enigma, fra en ubåd. I virkeligheden stod den britiske flåde bag operationen. Selv Storbritanniens daværende premierminister, Tony Blair, kritiserede filmen.
- "Zero Dark Thirty": Den Oscar-nominerede film handler om amerikanske elitestyrkers tilfangetagelse af Osama Bin Laden. Filmen blev kritiseret for at antyde, at brugen af tortur var afgørende for missionens succes, hvilket blev afvist af de amerikanske myndigheder.

5

10

Glansbilleder fra besættelsestiden

- 5 Holder billedet af den danske bedsteborger, der fik nok og greb til våben og sabotage mod den tyske besættelsesmagt? Nej, mener CBS-forsker, og går i rette med mange danske film- og tv-seriers fremstilling af den danske modstandsbevægelse.

Lukket på grund af glæde. To unge frihedskæmpere bevogter en københavnsk forretning umiddelbart efter befrielsen i maj 1945. (Foto: <http://www.befrielsen1945.dk/temaer/befrielsen/jubel/kilder/kilde3.html>)

10

Claus Rosenkrantz Hansen

Har man set den klassiske danske tv-serie Matador – og det har de fleste – har man også set, hvordan doktor Hansen og bankdirektør Skjern i trenchcoats, bløde hatte og baretter agerer foregangsmænd for Korsbæks lokale modstandskamp under anden verdenskrig.

- 15 De to personificerer sammen med en ung bankfuldmægtig, den skrøbelige Maude Varnæs fra byens førende familie, og hendes søster, spillelærerinden Elisabeth Friis, i høj grad seriens billede af, hvordan danskerne efterhånden tog handsken op og gjorde oprør mod den tyske besættelsesmagt.

Generationers historieunderviser

- 20 I det hele taget er Matador, udover at være et glimrende stykke klassisk tv-fiktion, historieunderviser for alle os, der ikke oplevede besættelsestiden på egen hånd.

Matador skaber sit eget billede af, hvordan Danmark så ud dengang under besættelsen, og den giver i lighed med andre film og tv-serier et bud på sandheden om 'Danmark besat'.

Og her skal man ikke undervurdere en tv-serie som Matador. Langt de fleste danskere har set den, og mange af os har sågar set den flere gange, så dens indflydelse er stor.

5 **Bestemmer generationers billede af besættelsen**

Spørgsmålet er bare, hvilket besættelses-billede en serie som Matador efterlader os med? Helt historisk korrekt bliver det nok aldrig – det er jo fiktion. Men hvad gør Matador rigtigt, og hvad gør den forkert? Det har CBS-lektor Joachim Lund nogle bud på:

10 »Jeg tror, at Matador uden sammenligning har bestemt senere generationers billede af besættelsestiden,« fortæller Joachim Lund.

Plakaten til filmen 'Flammen og Citronen' om danske modstandskæmpere under besættelsen.

15 »Det gode ved serien er, at den viser et fint billede af den hjemlige andedam. Korsbæk er den typiske lille danske provinsby, hvor alle kender alle, og hvor idyllen brydes af den tyske besættelsesmagt, for hvad gør man nu? Men livet går videre, for meget bærer præg af stor grad af normalitet, og den del formidler Matador meget godt.«

Eliten griber til våben – eller gjorde den?

Så langt så godt. Men Matador er samtidig med til at bekræfte en række populære forestillinger om, hvem det var, der meldte sig under modstandsbevægelsens faner i 1943,

hvor oprøret mod tyskerne for alvor tog fart. Og her kommer serien, hvad angår historisk korrekthed, ud på et sidespor.

5 I Matador får man billedet af, at det primært er byens elite, der gør væbnet front mod tyskerne. Godt nok nuancerer den billedet en smule, ved efterhånden at lade personer personer med et mere uldent syn på fædrelandspatriotisme støde til modstandsbevægelsen.

Men først da krigen og dermed besættelsen lakker mod enden – nu er faren jo til at overse (et eksempel er Ole Thestrups medløber af en karakter, der har mere travlt med personlige vendettaer end egentligt modstandsarbejde).

Lægen og bankdirektøren

10 Men pionererne er som nævnt lægen og bankdirektøren, der lever en dobbelttilværelse: Om dagen driver de praksis og leder banker, men om natten henter de nedkastede våben og laver andet modstandsarbejde.

Problemet er bare, at sådan forholdt det sig ikke. Man kan sikkert sagtens finde eksempler på læger og bankdirektører, der endte som modstandsfolk, men det var kun et meget lille fåtal.

15 Kommuniste og systemfjender

»Matador er med til at formidle det glansbillede, som eftertiden havde bygget op over besættelsen, og som datidens politikere var dygtige til at producere og konstruere for selv at få æren af modstandskampen – selvom de rent faktisk havde bekæmpet den med næb og kløer.«

20 Den legendariske modstandsmand 'Flammen', hvis rigtige navn var Bent Fauerschou-Hviid, som han så ud i virkeligheden. (Foto: Frihedsmuseets Fotoarkiv)

»De konstruerer et glansbillede af, at alle danskere – bortset lige fra nogle få tusinde danske nazister, stikkere og værnemagere og østfrontfrivillige – tog del i modstandskampen. Men det er forkert. Samfundets bærende lag og eliten var de sidste til at gøre gribe til våben – hvis de overhovedet gjorde det,« siger Joachim Lund og fortsætter:

- 5 »I virkeligheden var det systemfjenderne, der gik til modstand. Det var rebellerne i samfundet med kommunisterne på den ene fløj og KU'erne på den anden. Dertil kom skytteforeningerne, og dem der ikke var demokrater af overbevisning, men som gik ind for en stærk statsmagt og en stærk konge.«

Til angreb!

- 10 »Alle disse går til angreb i 1943: Kommunisterne gør det, fordi de gerne må, nu hvor Hitler er gået i krig med Stalin. KU'erne og de systemfjendtlige gør det af had til dem, der har besat os, og til systemet, der ikke kunne forsvare os den 9. april.«

- 15 »Så det var ikke Omegnsbankens direktør, Kresten Skjern, men derimod den lokale kommunist, Lauritz 'Røde' Jensen, der ifølge forskningen skulle have gået til modstand i Matador,« forklarer Joachim Lund.

Politiet rykker ud!

Endnu et eksempel på Matador som historisk glansbillede er afsnittet, hvor den lokale betjent advarer Lauritz 'Røde' Jensen mod tilfangetagelse af det danske politi.

- 20 Den 22. juni 1941 rykker det danske politi ud på tysk bestilling, og i løbet af de næste fem uger arresterer de næsten 300 kommunister – en del mere end de 70, som tyskerne havde krævet.

Men i virkelighedens verden gik politiet ikke ud og advarede kommunisterne – politiet og kommunisterne var absolut ikke hinanden venligt stemt. Men i eftertidens konstruerede glansbillede giver det mening.

- 25 **Historie til alle tider**

Matador er med til at formidle det glansbillede, som eftertiden havde bygget op over besættelsen, og som datidens politikere var dygtige til at producere og konstruere for selv at få æren af modstandskampen – selvom de rent faktisk havde bekæmpet den med næb og kløer.
Joachim Lund, lektor

- 30 Joachim Lund er ikke i tvivl om, at Matadors forvrængede tegninger af besættelsestiden er udtryk for, at man som nation har behov for at fortælle en bestemt historie til et bestemt tidspunkt og til bestemte målgrupper.

Han er heller ikke i tvivl om, at den udlægning af historien, som Matador er eksponent for, ikke hænger sammen med den type historieskrivning, som ellers fandt sted sidst i 1970'erne.

»Der har været et dybt skel mellem det, historikerne fandt ud af, og det som offentligheden gik rundt og troede. Jeg tror heldigvis ikke, at forskellen er så stor længere. I dag lytter man i højere grad til, hvad historikerne siger, og så er der kommet en større distance til perioden.«

- 5 »Det er ikke længere vores egne eller vores forældres erfaringer, og det gør, at det ikke længere er så sårbart. Det gør det lettere at fortælle, at besættelsen og modstandskampen ikke var glansbillede, som vi har gået og troet,« forklarer Joachim Lund.

Glansbilledet opløses

Men hvad med de levende billeders fremstilling af modstandskampen? Er glansbilledet stadig intakt? Eller ser vi i dag i højere grad et mere virkelighedstro billede af perioden?

- 10 Ser man på 'Flammen & Citronen', Ole Christian Madsens succesfilm fra 2008, med næsten 670.000 solgte biografbilletter, er der sket noget. Filmen, som bygger på Peter Øvig-Knudsens bog 'Efter drabet' fra 2001, introducerer en række moralske problemstillinger ved stikkerlikvideringerne på en historisk loyal måde.

De fleste stikkerdræbere ødelagt for livet

- 15 I 'Flammen & Citronen' er den klassiske heltefortællings utvetydige skelnen mellem godt og ondt – rigtigt og forkert – delvist afløst af modstandspolitiske maskespil og grumset moral.

- 20 Hvor modstandskampen pr. tradition fremstilles som en ædel kamp for fædrelandets frihed, er den i Ole Christian Madsens film garneret med mere jordnære motiver, som spillet om magten efter krigen. Men konsekvenserne ved likvideringerne undlader filmen at dykke dybere ned i:

- 25 »Flammen fremstilles som en lidt frygtløs type, og kilderne beskriver ham da også som lidt af en desperado. Men de fleste stikkerdræbere var jo ikke sådan. De var tværtom bange. De skød en, måske to, stikkere og blev ødelagt af det for livet. Den tematik undlader Flammen & Citronen at beskæftige sig nærmere med. Og det synes jeg er en missed opportunity,« afslutter Joachim Lund.

Netflix og fiktion vinder over historiebøgerne: Vi husker det, vi ser, bedre end det, vi læser

5 Seerne husker *The Crown* og *Atlantic Crossing* som fakta, ikke fiktion. Det skal serieskaberne tage ansvar for, mener norsk historiker.

Har det konsekvenser for vores historieforståelse, at vi er bedre til at huske, det vi ser på skærmen, end det vi læser?
(Foto: Shutterstock)

10 Marte Dæhlen, Forskning.no

Serier som 'The Crown' på Netflix og 'Atlantic Crossing' på den norske pendant til DR, NRK, er blevet kritiseret for at rekonstruere historien.

Ikke alt, som vi ser på skærmen, stemmer overens med virkeligheden.

15 I *Atlantic Crossing* (som er en co-produktion med DR og svenske SVT, red.) overbeviste den norske kronprinsesse Märtha den amerikanske præsident om gå med i 2. verdenskrig. Men det gjorde hun sandsynligvis ikke i virkeligheden.

20 I 'The Crown' blev Margaret Thatchers søn meldt savnet, da han forsvandt i ørkenen under i et Paris-Dakar-rally samtidigt med optrapningen af Falklandskrigen, hvilket skaber en yderst dramatisk situation for Margaret Thatcher.

Men sådan forholdt det sig bare i virkeligheden. Mark Thatcher forsvandt faktisk adskillige måneder tidligere i seks dage, men han var for længst vendt hjem igen, da krigen begyndte.

Hvor farligt er det at pynte sandheden i serier som denne? Ved seerne, hvad der virkelig skete, og at det, de ser på skærmen, er fiktion?

Vi er bedre til at huske TV, streaming og film

5 Måske ikke. Forskning viser, at vi er bedre til at huske det, vi ser på skærmen, end det, vi læser.

»Film og serier giver os flere veje ind i hukommelsen,« siger Annika Maria Melinder, professor i psykologi ved Universitetet i Oslo.

»Når vi ser ting, koder vores hjerne både det, vi ser, hører og føler,« siger hun.

10 Når vi skal huske, hvad der er sket, har vi derfor mange muligheder for at hente det frem igen. Så kan vi huske billeder, lyde eller scener, vi genkender.

Følelser får os også til at huske bedre

Følelser får os også til at huske bedre. Hvis vi bliver vrede, chokerede eller påvirkede af noget, vi ser på skærmen, bliver det også lettere at huske.

»Film og serier serverer minderne på et sølvfad for os,« siger Annika Maria Melinder.

15 Nå vi derimod læser en tekst – som eksempelvis historiebøgerne i skolen – er vejen til hukommelsen betydeligt smallere.

»Det kræver mere energi og kognitiv kapacitet. Først skal vi identificere bogstaverne, sætte dem sammen i ord og sætninger, så de giver mening. Processen er mere krævende og tager en stor del af vores opmærksomhed,« siger Annika Maria Melinder.

20 Historieprofessor: Kan være tilladt at justere virkeligheden i dramaer

Einar Lie er historieprofessor ved Universitetet i Oslo. Han har deltaget i debatten om NRK's skildring af kronprinsessens forhold til Roosevelt.

25 Ifølge Einar Lie er det nogle gange i orden at ændre historiske begivenheder og hændelser i serier og film.

»I en dramatisering er man ofte nødt til at foretage justeringer,« siger han.

Ingen ved jo rigtigt, hvad der blev sagt mellem dronning Elisabeth og Diana, da Diana opsøger hende og beder om hjælp til rollen som nybagt prinsesse – kun de to var til stede.

Så kan det være tilladt at ty til fortolkninger og spekulationer ifølge Einar Lie.

»Men nogle gange ender vi med et helt forkert billede af historiske hændelsesforløb,« siger Einar Lie.

»Og vi kommer ikke udenom, at tv-serier, der når ud til hundreder af tusinder af seere, har en meget større effekt end lærebøger og studier, som historikerne skriver,« siger han.

- 5 Han mener, at lærebøger og historiebøger bliver læst af langt færre. Derfor bliver det, der sker i serier og film, siddende i mange – selvom det ikke er den samme historie, der står beskrevet i lærebøgerne.

Ikke farligt at justerer små hændelser

Men er det så farligt, hvis vi husker historien forkert?

- 10 »Nej, ikke små, konkrete begivenheder,« svarer Einar Lie.

Som for eksempel da Margaret Thatchers søn forsvinden bliver skubbet et par måneder for at skabe mere drama i 'The Crown'.

»Det er ofte helt i orden at ændre virkelige hændelser. Men man skal være sig meget bevidst om, hvilken slags historisk forståelse man skaber blandt folk, som ser det,« siger Einar Lie.

15

Serieskaberne har et ansvar

Han mener, at det er serieskabernes ansvar, hvordan vi som publikum forstår historien.

- 20 »Når de kongelige bliver fremstillet som personer med enestående strategiske evner, politikere bliver fremstillet som svage eller retningsløse, og klarsynede generaler ender et sted midt imellem, som i 'Atlantic Crossing', synes jeg det bliver problematisk,« siger Einar Lie.

»Det kan bestemt gavne kongehuset, men på bekostning af de demokratiske institutioner.«

Forsøgsdeltagere huskede fejlagtige oplysninger fra film

- 25 En amerikansk studie fra 2009 støtter både Annika Maria Melinder og Einar Lie i, at vi er bedre til at huske ting, vi ser på film.

Forskning.no, Videnskab.dk's norske søstersite, omtale studiet, da det blev publiceret.

Studiet inkluderede 108 forsøgsdeltagere, som blev inddelt i grupper. De så klip fra 9 forskellige film og læste 9 korte faglige tekster om det samme emne.

- 30 Enkelte hændelser i filmene var usande og stred imod faktiske hændelser, mens teksterne indeholdt faktuelle oplysninger om historien.

Da forsøgsdeltagerne skulle gengive historien, huskede næsten halvdelen af dem de fejlagtige oplysninger fra filmen.

Enkelte af forsøgsdeltagerne, som svarede forkert, mente endda, at de havde læst det i fakteksterne, som jo kun indeholdt faktuelle oplysninger.

5

Hjælper det med advarsler?

Som følge af kongefamiliens kritik af 'The Crown' har de engelske myndigheder bedt Netflix om at forsyne hvert afsnit med en advarsel om, at TV-serien ikke er virkelighed.

Historikeren Einar Lie er dog langt fra overbevist om, at det kommer til at gøre en forskel.

- 10 »Under alle omstændigheder trækker det i den modsatte retning af en markedsføring, hvor serieskaberne understreger, at de har noget ekstraordinært at bringe til forståelsen af tidligere begivenheder.«

Specifikke advarsler fungerer bedst

I det amerikanske studie testede forskerne også effekten af advarsler.

- 15 Før forsøgsdeltagerne så filmen, blev de i forskellig grad advaret om filmens troværdighed.

Det viste sig, at generelle advarsler ikke fik dem til at svare mere korrekt, efter de så en film med fejlinformationer.

For eksempel: 'Serien er baseret på virkelige hændelser, men enkelte begivenheder og personer er opdigtede'.

- 20 Men en specifik advarsel om indholdet reducerede fejlopfattelserne-

I The Crown's tilfælde kunne der stå:

»I denne episode er begivenhederne omkring Margaret Thatchers søn ændret, så de passer ind i fortællingen om Falklandskrigen. Sønnen forsvandt, et par måneder før krigen startede, og forsvindingen var ikke direkte forbundet med Thatchers håndtering af den.«

- 25 Forskerne ved dog ikke, hvor længe advarselseffekten varer.

©Forskning.no. Oversat af Stephanie Lammers-Clark.